

Sosyal Bilimler Dergisi / ThevJournal of SocialvSciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 37, Haziran 2019, s. 1-27

ISSN: 2149-0821 DoivNumber:http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4972

Prof. Dr. Erdal FIRAT

St. Clements Institute - Yönetim Bilimleri Profesörü, prof.dr.erdalfirat@gmail.com

TOPLUM VE SİYASET: TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

Özet

Türkiye farklı toplumsal süreçleri yaşamış bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye de ele toplumsal süreçlerde iç göçler ve kentleşme olgularının ağırlığı hissedilmektedir. İç göç ve kentleşme toplumsal değişme sürecinde önemli bir yere sahiptirler. Bu iki etken toplumsal yapının dönüşümü, şekillenişi ve değişimi üzerinde belirleyici bir işleve sahiptir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri bu iki olgu yoğun bir şekilde görülmüştür. Bu değişim siyasi parti tercihlerinde ve seçimlerde de kendisini göstermiştir.

Oy verme kadar, verilen oyun yönü de önemlidir. Ayrıca siyasi katılımın ve birey-siyaset ilişiklerinin incelenmesi de toplumsal değişimin temelinde yatan faktörlerle yakından ilişkisi vardır. Parti lideri, siyasal parti tercihinde sınırlı sayılabilecek bir öneme sahip görünmektedir. Yine partiye ideolojik olarak yakınlık hissetmenin önemli bir kriter olduğu anlaşılmaktadır. Çoğulculuk, şeffaflık, katılım temelinde işlevsel olan demokrasi ve sivil toplum örgütleri, bireylerin kendilerini ifade etme alanıdır. Kentlileşme ve uygarlaşma temelinde gelişen sivil toplum, kentli kültürü ve farklılıkların birliğini içerir. Sivil toplum örgütleri de siyasi katılım süreçlerinde önemli bir role sahiptir. Bu ve bunun gibi birçok etken siyasi katılım süreçlerinde farklılıkların doğmasını da beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: toplumsal değişim, siyasi katılım, demokrasi, seçim, toplum, siyaset

SOCIETY AND POLITICS: THE DEVELOPEMENT OF DEMOCRACY IN TURKEY

Abstract

Turkey comes forward as a country which has experienced different social processes. Weight of internal migration and urbanization facts is felt on the social processes in Turkey like being in many countries of the world. Internal migration and urbanization have an important role in the process of social change. These two factors has a decisive function on the changing, shaping and transformation of the social structure. These two elements have been seen intensely since the early days of the Republic. This change has also been demonstrated itself in the political party preferences and the elections.

Aspect of the vote is as important as voting itself. Being investigated of political participation and individual-politics relations is also closely linked with the factors underlying social change. Party leader seems to have a limited significance in the choice of political parties. Again, it is understood that sympathizing ideologically to a party is an important criterion. Pluralism, transparency, democracy being functional on the participation base and civil society organizations are fields through which people express themselves. Civil society developing on the basis of urbanization and civilization includes unity of urban culture and differences. Civil society organizations have an important role in the process of political participation, too. These and many factors like these bring about occurence of differences in the processes of political participation.

Keywords: social change, political participation, democracy, election, society, politics

GİRİŞ

"Sivil toplum", Batı'dan aldığımız siyasetle ilgili kavramlar arasında, ülkemizde en çok yanılgı yaratanlardan biridir. Kavramın karşıtı, birçok kez zannedildiği gibi, "askerî" toplum değildir. Terimin vurgusu "şehir âdabı"dır, karşıtı, olsa olsa "gayrimedeni" olabilir. "Sivil toplum"daki "sivil"in kökü şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade eder. Bu vurguyu anlama yolunda bir başlangıç noktası olarak şehirlilik âdabının -bir bakıma- sistematikleştirilmesi olan Justinien'in Corpusjuris Civuis'ini alabiliriz (6. yüzyıl). Bu hukuk kodu Roma'da ve erken Bizans'ta şehir ilişkileri çerçevesi içinde teşekkül eden bir hukuk düzeninin ifadesidir. Batı Avrupa'da, 12. yüzyıldan itibaren şehirlerin yeniden önem kazanmaya başlamasıyla, şehir hayatını düzenleyen Roma Hukuku yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu canlanmanın beraberinde getirdiği "sivil" köklü kavram ve uygulamalar, bu defa yepyeni bir dinamik de oluşturdu. 17. ve 18. yüzyılda Batı düşünürleri arasında bu kökün artık 'hürriyet'lerden söz açıldığında kullanılmaya başlandığını görüyoruz. "Sivil toplum" etrafında kümelenen tarihî ve felsefî kavramlar ise Hegel'in ve Marx'ın kullanımlarında ortaya çıkmıştır.

Bir Batı Toplumsal Aşaması Olarak "Sivil Toplum"

Batı yakın tarihinin belirleyicilerinden biri, feodal düzendir. Feodal düzenin siyasî açıdan en önemli karakteristiği ise dağınık ve dağılmış bir sistem olmasıdır. Feodalizmi düşündüğümüz zaman önümüze gelen imgelerden biri, zayıf bir kral ve ülke içinde asayişin feodal asiller sınıfı

tarafından sağlanmasıdır. Feodalizmin bu aşamasında, Avrupa'nın çoğu yerinde şehirler ve şehir hayatına bağlı olan ticaret son derece sönük bir varlık göstermektedir. Çizdiğimiz bu tablodaki ilk önemli değişiklikler de şehirlerin ve ticaretin yeniden canlanmasına bağlıdır. Bu gelişme feodal sisteme en ağır darbeyi indirmiştir. Gelişmeyi 12. yüzyıldan itibaren izlemeye başlayabiliyoruz. Değişikliği yaratan çapraşık etkenler arasında, Ortaçağ'da güvenliğin artmasıyla gelişen ziraatı ve ziraat için gerekli olan ve yalnız şehirlerde imal edilebilen ziraat aletlerinin şehir imalatındaki rolünü sayabiliriz.

Şehirlerin gelişmesiyle birlikte ticaret de geliştiğinden, şehir faaliyeti toplumun tümü için yeni bir zenginlik kaynağı oldu. Feodal asiller de o zamana kadar görmedikleri ve mekanizmasını bilemedikleri bu yeni kaynaktan yararlanmak istediler. Fakat yararlanabilmeleri için tüccarın, küçük esnafın ve üreticinin korunması gerekiyordu. Şehrin üretken sınıflarıysa asillere verdikleri yeni imkânların karşılığını almak istiyorlardı. Böylece, asillerle şehir ahalisi arasında bir uzlaşma ortaya çıktı. Şehirliler şehir hayatının sürdürülmesini mümkün kılacak haklar ve imtiyazlar istediler ve bunları elde ettiler. Bu hakların başta gelenleri, asillerin şehir hayatına karışmamaları, şehirlerin kendi milislerini (askerî güçlerini) örgütleyebilmeleri, hukuk kurallarının şehir duvarları içinde şehrin tayin ettiği şekilde işleyebilmesi ve kendi mahkemelerini kurabilmeleriydi. Bu aşamada ortaya çıkan şehir özgürlükleri, Batı tarihsel gelişmesinin en önemli karakterlerinden birini oluşturur. Verilen hakların her birine bir "hürriyet" adını verirsek, belirli bir "hürriyet" anlayışının şehirlerde odaklaşmaya başladığını da hatırlarız. Bu haklar içinde belki en önemlilerinden biri şehir içinde olgunlaşan grupların, bu grubu teşkil eden fertlerden ayrı olarak, bir "hükmî şahsiyet" kimliği kazanabilmesi ve bu kolektif kimlikle, kimliğin verdiği savunma kabuğunun arkasına sığınarak iş yapabilmeleriydi. Burada hemen belirtmemiz gereken bir husus, bu tip "hürriyet"lerin Osmanlı İmparatorluğu'nda son derece güdük kaldığıdır.

Osmanlı "kamu hukuku"nda hükmî şahsiyet bir dereceye kadar dinî birimlerin kazandığı bir hüviyettir. Ancak, ilerde göreceğimiz gibi, Batı'da hükmî şahsiyetin çok daha geniş bir boyut kazanması, genel olarak ülkenin "vatandaş" haklarının tabiî bir boyutu sayılması Osmanlı İmparatorluğu'nun "klasik" devirleri yapısında yoktur.

İmtiyazlar sayesinde bir "hükmî şahsiyet" kazanan şehirlerin kendileri de bundan sonra kendi kendilerini idare eden birimler olarak geliştiler. Birkaç şehir aynı amaçlar etrafında birleşince de Ortaçağ asillerinin hiç beklemedikleri güç kümelenmeleri ortaya çıktı. Asiller, Ortaçağ'dan kalma kurumları, gelişen yeni süreç doğrultusunda şekillendirmeyi kabul etmek zorunda kaldılar. Sonuç olarak şehirde, şehrin dışına taşarak bir bölge'nin yargı fonksiyonunu üzerine alan yeni yargı organları (parlements'lar) ve yeni danışma organları (etats'lar) ortaya çıktı. Avrupa'da genel bir gelişme olarak karşımıza çıkan bu kurumların yetkileri feodal-sonrası Batı dünyasında meşruiyetin -hiç olmazsa zımnen ve bir dereceye kadar yeni gelişmekte olan devlet teorilerinde- üçlü bir kaynaktan oluşturulmasını sağladı. Bu üçlü egemenlik kaynağında şunları görebiliyoruz: 1) Şehirlerle irtibat kurarak asillere karşı yeni buldukları bu güç kaynağıyla güçlerini pekiştirmeye çalışan krallar, 2) Etats'larda temsil edilen eski feodal sınıfların devamı kilise ve asiller, 3) Şehir önderlerinin çıkarlarını ortaya çıkaran etats'ların "üçüncü kamarası" ve gene de -hukukçulardan teşekkül etmesi açısından- aynı güçlerin dünya görüşünü büyük çapta yansıtan bölgesel yargı ve hukukî tefsir organları (parlementar). Görüldüğü üzere, bu noktada, feodal devirlerde asiller arasında şahsî anlaşmalara bağlı olan kamu düzeni yavaş yavaş bir coğrafî alanı kapsamaya başlıyor. Şahısların anlaşmaları olmaktan çıkıp "kamu" gibi bir soyut

kavramla ilgisi oranında da değişiyor, özetle yepyeni bir varlık olarak ortaya çıkmaya başlıyor. Bu sistemin Avrupa'da görülen genel çizgilerine Alman kamu hukukunda Stândestaat sistemi denmiştir; fakat kavramın Batı'daki bir toplumsal evreyi ifade etmesi bakımından daha genel bir kullanımı mevcuttur. Bütün bunlar olurken, Avrupa'da taşra kapsamındaki küçük birimlerin gittikçe büyüyen bir krallıklar sistemi haline gelmeleri bir diğer yenilik çığırı açtı. Başlangıçta, krallar şehirlerle birlikte çalışmışlardı. Fakat yeni devletler sistemi içinde her millî devletin kendisini millî sınırları içinde savunması sorunu durumu değiştirdi. Şehir ahalisinin millî savunma konularıyla ilgilenmesi mümkün değildi. Savunma -ve saldırı- örgütlenmesinin bir merkezden idare edilmesi gerekiyordu. Eski milislerin yerini millî bir ordu almaya başlamıştı. Şehir ahalisi bu değişikliği desteklemeye hazırdı ve destekledi de. Ancak, krallar bu sayede güçlendikçeşehir ahalisinden "hürriyetleri" yavaş yavaş geri almaya başladılar. Böylece, Stândestaat sistemi gittikçe güçlenen bir merkeziyetçi-bürokratik devletler sistemine dönüştü. Fakat şehirlere verilen imtiyazların izi Batı Avrupa'da hiçbir zaman tamamen silinmedi. Devlet ne kadar güçlenirse güçlensin, üretici sınıfların desteğine muhtaçtı. Yeni devletler şehirlilerin iktisadî verimliliğini kısıtlayan uygulamalardan kaçındılar. Orta sınıfların palazlanmasına yol açık bırakıldı. Hatta orta sınıflardan çok fazla fedakârlık istendiği zaman devletle orta sınıflar arasında bir çatışma çıktı, İngiltere'de 1640'ların ayaklanması, Fransa'da 1789 ayaklanması (değişik bir bileşimi olmasına rağmen) genelinde bu çatışmaların ürünü olarak gösterilebilir.

İktisadî sınıfların devlet birimi içindeki bu özerklikleri bize "sivil toplum"la -kavramı tarihî bir gelişme açısından incelediğimiz zaman- neler kastedildiğini anlatır.

Ana hatlarını anlattığımız dengede, böylece, a) Devlet dışındaki hayatın akışının garanti altına alınması ve b) İktisadî faaliyetlerin millî hayatın çerçevesi içinde bile bir özerkliğe sahip olması gibi unsurların belirdiğini görüyoruz.

Toplumsal Değişimi Belirleyen Unsurlar

Toplumsal değişimi belirleyen birçok etken vardır. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye de ele toplumsal değişme olgusunun temel eksenini ağırlıklı olarak iç göçler ve kentleşme olguları oluşturmaktadır. İç göç ve kentleşme ister bağımsız, ister bağımlı değişkenler olarak ele alınsın toplumsal değişme sürecinde önemli bir yere sahiptirler. Bu iki etken toplumsal yapının dönüşümü, şekillenişi ve değişimi üzerinde belirleyici bir işleve sahiptir. Ayrıca, iç göçlere dayalı bir kentleşme, bölgesel farklılıklara ve dağınık bir yerleşme özelliğine sahip olan Türkiye'de -birçok toplumsal soruna yol açmasına karşın- toplumsal bütünleşme için bir olanak da sunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de iç göçe dayalı kentleşme sürecinde meydana gelen toplumsal değişmelerin, Türkiye toplumunu bütünleşmeye götürüp götürmediği önemli bir tartışma konusudur. Ayrıca siyasi katılımın ve birey-siyaset ilişiklerinin incelenmesi de toplumsal değişimin temelinde yatan faktörlerle yakından ilişkisi vardır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye tam bir köylük toplum görünümündedir. 1927'de yapılan ilk nüfus sayımına göre, toplam nüfus içerisinde köylük nüfusun payı %75.8'dir. Başka bir ifadeyle, şehirlerin oranı %24.2'dir. Bu oranlar 1950'lere kadar pek az değişerek devam edecektir. Bu tarihlerde nüfusun artış hızında ve şehir-köy yerleşme dengeleri önemli miktarda değişmeye başlar. Nüfus artışı 1950'lerden bu tarafa doğum oranında yavaş, buna mukabil ölüm oranında hızlı bir azalma görülmesinin neticesi olarak ele alınır. Örneğin 1950-1955 döneminde doğum oranı %46.7 ve ölüm oranı da %21.1'di. Aynı oranlar 1965-70 döneminde %40.8 ve

%13.8'e düşmüştür. Ne var ki ölüm oranındaki hızlı düşüşe karşı, doğum oranı daha yavaş bir tempo ile azalmıştır. Ülkemizde bu büyüme hızıyla nüfus, 1927-1990 arasında yaklaşık %400'lük bir artış göstermiştir. (Keleş, 1997) Nüfus hareketleri Cumhuriyet Türkiye'sinin toplumsal değişiminin altında yatan birçok olayın ana nedenlerinin başında gelmektedir.

Türkiye'de Demokrasi Kültürü Ve Bunun Toplum Ve Siyasete Yansıması

Türkiye'nin tarihini demokratikleşme girişimlerinin tarihi olarak tanımlayan Karpat, bunun henüz başarılamadığını, tam bir demokratikleşmenin sağlanamadığını söyler (Karpat, 1996). Kuşkusuz bunda, hem devleti kutsallaştıran ve bireyleri devlete hizmet ettiği ölçüde ve sürece önemseyen hâkim paradigmanın hem de demokrasiyi içselleştirmemiş ve kendi ideolojik politik beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olmuş toplumun büyük payı vardır. Yönetici elit ve siyaset etme pratiği açısından bakıldığında kuruluşundan bu yana, bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin çoğu zaman devletin bekası için tehlike arz ettiği/edeceği zannından kaynaklanan vesayetçi bir demokrasi anlayışının, ülkemizin, adeta temel karakteristiği haline geldiği görülür. Toplumun demokrasiye ne zaman hazır olacağına yani rüştünü ne zaman ispat edeceğine modernleşmeci seçkinlerin karar verdiği bu tip tepeden inme, dayatmacı anlayışların demokrasiyi engeller nitelikte olduğu da çok açıktır (Köker, 2000). Çünkü bu tür vesayetçi yaklaşım, örnek alınan Batı demokrasilerinin mantığına da aykırıdır. Çünkü Batı'da demokrasi bir seçkinler sınıfı tarafından bir ideal ve ülkü olarak ortaya konulup gerçekleştirilmiş değildir. Tersine, bu ülke halklarının da katıldığı bir süreç içinde gerçekleşmiş bir olgudur. Batı'da demokrasi toplumsal, tarihsel ve kültürel gelişmelerin doğal sonucu iken, bizde modernleşme sürecinde dış etkileşim ve arayışların sonucu gündeme gelmiş, ayrıca Batı'dakinden farklı olarak bizde güçlü merkezi yapı demokrasisin gelişmesine olumsuz etkide bulunmuştur (Yılmaz, 2000). Bu merkeziyetçiliğin halka bakışını dolayısıyla da bizim modernleşme serüvenimizin bir türlü halkla dolayısıyla da demokrasiyle buluşamamasına ilişkin olarak, Şerif Mardin'in cumhuriyetin halka bakışıyla ilgili şu tespitleri oldukça açıklayıcı görünmektedir:

"Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı gibi davrandılar onlara" (Mardin, 1992).

Bilindiği gibi Batı'nın -bugünkü modern demokrasi de içinde olmak üzere- son dört asırlık süreçte gerçekleştirdiği ve insanın kendini, varlığı ve eşyayı anlama ve anlamlandırması başta olmak üzere birçok alanda geleneksel olandan radikal bir kopuşa işaret eden "modernlik" dediğimiz vakıa, diğer Batı dışı toplumları olduğu gibi -ve hatta çoğundan daha fazla- bizde de oldukça etkili olmuştur. Teknolojisi ve bazı askeri ve idari yapılanmalarıyla Osmanlı'ya ilham veren modernlik, topyekun kültür ve medeniyetiyle de, modern Türkiye'nin kuruluşundaki biricik referans olmuştur (Tunaya, 1999). Bu nedenle Karpat'ın yukarıda zikrettiğimiz, Türkiye'nin tarihinin, demokratikleşme girişimlerinin tarihi olduğu tespitini, sözünü, "Türkiye'nin tarihi modernleştirme girişimlerinin tarihidir" şeklinde ifade etmenin de yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz. Her modernleştirme girişimi de az ya da çok bir dayatmayı içerdiğinden ve modernleştirmek istediği toplumun sahip olduğu geleneksel değerlerin gücü ölçüsünde bir mukavemetle karşılaşacağından, bizim -halen devam etmekte olan- modernleştirme sürecimiz de oldukça sancılı bir şekilde seyretmiştir. Ancak, modernleştirme

projesi kapsamında hayata geçirilmeye çalışılan demokrasimizin, bir türlü Batı demokrasileri düzeyine ulaşamamasında tarihî-sosyolojik nedenlerden dolayı, toplum tarafından içselleştirilememesi kadar, hatta ondan çok daha fazla, modernleştirici hâkim ideolojinin, demokrasiye yüklediği anlam, demokrasi algısı ve niyeti de önemli bir etken olarak görülmektedir.

Bizde hâkim olan demokrasi algı ve anlayışı, Öğün'ün de belirttiği gibi özgürlükçü içerikten yoksun bir mahiyet arz etmektedir. Türkiye'de demokrasi kültürü ya da anlayışı, antik demokrasinin saflığı düzeyinde kalmıştır. Demokrasiden anlaşılan kuru bir eşitlikçiliktir. Bu anlamda Türk demokrasisi bütün modern donanımına rağmen, dünyanın en arkaik demokrasilerinden birisidir (Öğün, 2004). Bu nedenle de bırakınız demokrasinin anlam dünyası, vaat ettikleri ve vazettikleri üzerinden eleştirel bir tartışma yapmayı, maalesef, kendi demokrasi maceramızı bile kritik edebilecek bir siyasal bilince ulaşabilmiş değiliz. Bunda elbette, başlangıcından bugüne kadar, hukuktan siyasete, inançtan kültüre, eğitimden ekonomiye kadar hayatın tüm alanlarında yurttaşlarına, kendilerini özgür ve güvende hissedecekleri bir demokrasi pratiği sunamamış siyasi sistemimizin de büyük etkisi vardır. Dolayısıyla da böyle bir siyasal yapı ve kültürden neşet eden/edecek sivil toplum anlayışı/örgütlenişi de bu olumsuzlukları bünyesinde barındıracak ve hem devletten kaynaklanan sınırlamalar hem de gerçek anlamda sivil olamamanın getirdiği handikaplardan dolayı arzu edilen düzeye ulaşamamıştır.

Kuşkusuz bu vesayetçi anlayışın tek parti döneminin sona ermesiyle birlikte günümüze kadar gelen süreçte oldukça kırılmaya uğradığı söylenebilir. Fakat bunun bir sürecin, aslında koşulların da zorlamasıyla, gerçekleştiği ve gerçekleşmeye devam ettiğini de belirtmek gerekir. Çünkü tek parti yönetiminin sona ermesi ve Demokrat Parti'nin iktidarı halkın üzerindeki vesayetçi tutumu ortadan kaldıracak bir paradigma değişikliğine sanıldığı gibi pek de öyle sıcak bakmamıştır. Kuşkusuz Demokrat Parti'nin Şerif Mardin'in de belirttiği gibi devletle çevreyi buluşturması, halkın dini ve kültürüyle ilişki kurması, köy ve kasabalardaki bütünleşmeyi sağlaması (Mardin, 1992) vs. gibi çokönemli icraatlarını görmezden gelmek mümkün değildir. Ancak, demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından olan muhalefet etme ve bunun politik alanda tüm çeşitliliğiyle vücut bulabilmesine Demokrat Parti'nin de pek sıcak bakmadığı görülür. Bu tutumun onun sonunu hazırlayan etkenlerden biri olduğunu belirten Sezai Karakoç'a göre; Halk Partisi, Demokrat Parti'nin vehmini tahrik edip, ona üst üste hatalar işleterek alternatifleri olacak başka bir muhalefete bizzat iktidar eliyle imkân bırakmamıştı. Demokrat Parti, bindiği dalı kendi eliyle kesmiş, ne kadar kurulan muhafazakâr ya da Halk Parti'sine zıt görüşte parti varsa, eskiden kalma baskıcı kanunlara dayanarak tasfiye etmişti. Bu, muhalefet meydanını tek başına Halk Parti'sine terk eden Demokrat Parti için hayatıyla ödeyeceği bir hata olmuştu (Karakoç, 1988). Siyasi partilerin lider yapılanmalarından tutun da iktidar ve muhalefetteki söylem ve pratiklerine bakıldığında, aslında bu vesayetçi tutumun bugün de pek fazla değişmediği görülmektedir. En katılımcı, özgürlükçü vs. olduğunu iddia eden siyasi partilerde bile, iktidar ve muhalefetteki durumuna göre değişen, lider sultası söz konusu edildiğinde ise asla değişmeyen anti demokratik bir tutumun, siyasal hayatımızın adeta temel bir karakteristiği haline geldiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bu durum, siyasi elit ve yöneticilerin, aslında hep karşı olduklarını söyledikleri devletin vesayetçi karakterinin kendi iktidarları söz konusu olduğunda, uygulamadan çekinmedikleri/çekinmeyecekleri bir demokrasi kültür ve algısına işaret etmektedir ki sorun da budur ve bu sorun toplumun demokrasi algı ve kültürüyle de çok yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, konuyu, siyaset planından toplumsal alana çekerek, bir

toplumun demokrasi kültürünün belki de en bariz tezahür ettiği alanların başında gelen sivil toplum bağlamında irdelemenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Bilindiği üzere sivil toplum, Devlet otoritesinden bağımsız, kendi sosyal ve iktisadi örgütlenmesini gerçekleştirmiş, birey ve toplulukların oluşturduğu yapılanmaya verilen isim olan sivil toplumu, devlet ile birey arasındaki ara alan, müzakere ve birleşmenin herhangi bir zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleşebildiği alan olarak tanımlamak da mümkündür (Sunar, 1999). Devletin müdahalesi olmadan, kendi özerk örgütlenmesini gerçekleştiren ve devlet aygıtı karşısında mensuplarının hak ve taleplerini savunabilen bu yapı, devlet-toplum ilişkilerini içkin bir nitelik taşımaktadır. Birçok farklı yaklaşıma karşın bugün Batı'da dile getirilen sivil toplum kuramlarının, temel hak ve hürriyetlerin tam ve eksiksiz varlığını merkeze alan ve sivil toplumun da o taban üzerinde yükselerek, merkezi otoritenin toplumsal alana müdahalelerinin sınırlandırılması işlevini gören bir olgu olduğu noktasında birleştikleri görülür (Fincancı, 1991). Diamond, sivil toplum örgütlenmesinin, tabandan tavana olan açılımı, siyasal kadroların oluşumu ve siyasal katılımdaki fonksiyonu gibi özelliklerini ve bu özelliklerin devlet üzerindeki sınırlayıcı etkilerini vurgulayarak sivil toplum ve demokrasi arasındaki sıkı ilişkiye parmak basar. Ona göre sivil toplumun devletle arasındaki bu ilişki dışlayıcı değil, yasalara ve özgürlüklere saygılı olması koşuluyla devlet otoritesine hoşgörüyle yaklaşan bir mahiyeti de içermektedir (Diamond, 1994). Paul Q. Hirst ise daha da ileri giderek, sivil toplum olgusunun demokrasilerin "çoğunluğun diktatoryası"na dönüşmesinin önündeki tek engel olduğunu söyler (Hirst, 1996).

Demokrasinin en önemli özelliklerinden biri, yukarıda da değinildiği üzere, bireyin toplum ve devlet adına feda edilmemesi, çoğunluğun tahakkümüne karşı, azınlığın hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasıdır. Bunu sivil toplum olgusu ile ilişkilendirecek olursak, birey ve/ya da toplulukların duyumsadıkları baskıyı geriletmek ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak adına örgütlenerek, siyasi otorite karşısında taleplerini dile getirmelerinin demokratik bir mahiyet içerdiği çok açık görülecektir. Ancak, gerek sivil toplum kuruluşları, gerekse de hak arayışı içinde olan diğer aktörlerin etkinliklerinin, başkalarının özgürlüğünü kısıtlayıcı bir söylem ve pratiğe dönüşmemesi çok önemlidir. Bunun sağlanması, gerçekleştireceği hukuki düzenlemelerle devletin görevi olduğu kadar, hak arayışı içinde bulunan kişi ya da grupların, başka insanların haklarını gözetecek bir hakkaniyet duygusu ve demokrasi kültürüne sahip olmalarıyla da yakından ilgilidir. Aksi halde sivil toplum örgütleri kendi duyumsadıkları somut sorunların giderilmesi ve kendilerini ifade etmelerinin önündeki engellerin kaldırılması gibi gayet meşru arayışlar içinde olmak yerine -aşağıda ülkemizle ilgili kısımda da değinileceği üzere- söylem ve pratiklerini; ideolojik, etnik, kültürel vs. gibi farklılıklardan kaynaklanan katı bir taassupla bir ya da birçok "öteki" icat etme ve bu "öteki"ler üzerinde baskı oluşturma yönünde kullanacaklardır ki, bunun da sivil toplum kategorisi içinde ele alınamayacak kadar antidemokratik bir tutum olduğu/olacağı çok açıktır.

18. yüzyıldan itibaren, iletişim alanındaki büyük gelişmenin de etkisiyle, daha çok haberdar olunan bir olgu haline gelen sivil toplumun 80'li yıllardan itibaren demokrasi kavramı ile birlikte Türkiye'nin gündeminde sıkça yer almaya başladığı görülür. Liberal politikaların görece yükselişi ve dini, etnik, sosyal-siyasal vs. gibi bir takım haklarla da karşılıklı etkileşim içinde görülen kavram, Türkiye'nin problemlerine ilişkin olarak üretilen düşüncelerde de merkezi bir yer almaya başlamıştır (Bostancı, 1997). Böylelikle, oldukça yoğun ilgi ve tartışmanın konusu haline geldiği görülen kavramın, özellikle 80'lerdeki askeri dönem baskısının hüküm sürdüğü

günlerde gündeme gelmesi, buyurgan devlet geleneğine karşı hürriyetçi bir özlem ve toplum projesinin ifadesi olarak kullanılmasına yol açmıştır (Çaha, 1997). Yani, kişi ve grupların sivil toplum-devlet ilişkisini anlama çabası içinde olmaktan çok, üzerlerindeki devlet baskısını yok etme ve kendilerini ifade edebilmeye yönelik pragmatik bir kaygıdan hareketle sivil toplum olgusuna yaklaştıkları görülür ki bu anlayışın istenilen düzeyde bir demokratik mahiyet arz edememesinin en temel nedeni budur.

Kuşkusuz, sivil toplum olgusunun ülkemizin gündemine gelmesi salt bu nedenlere indirgenemez, ancak hem iletişim kanallarının açılması, dolayısıyla da Türk aydınının dünyadaki tartışmaları daha yakından izleme imkânı bularak bu tartışmaları ülke gündemine taşımasının hem de yukarıda da belirtildiği üzere 80'li yıllarda dünyada esen özgürlükçü havanın, Türkiye'yi de -12 Eylül darbesinin yol açtığı derin sarsılmanın da doğal sonucu olarak-etkisi altına almasının, olgunun Türkiye serüvenindeki önemli etmenler olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkemizde, o günden bugüne değin her düzey ve platformda konuşulmaya, tartışılmaya ve gündeme gelmeye devam eden sivil topluma ilişkin taleplerin ve bunu dile getiren grupların söylem ve yapılanmalarında, daha baştan bir sürü 'sivil' olmayan unsur barındırdığı ve birbirleriyle olan ilişkilerinde de çoğu kez bir "öteki" psikozu içerisinde, sivil toplum kavramının temel paradigmalarıyla uyuşmayan bir dışlama ya da tahakküm kurma yolunu benimsedikleri, sık rastlanan bir durumdur. Herkesin sadece kendi üzerinde duyumsadığı baskıyı geriletmeye yönelik bir özgürleşme ve faaliyet alanına sahip olma çabası kuşkusuz yadsınamaz. Ancak, problemi salt kendininkinden ibaret sayan ve diğerlerini görmezden gelen bir yaklaşımın talep edeceği çözümler mikro düzeyden yukarı çıkamayacağı gibi, toplumun asıl problemlerini de perdeleyecektir ki bugün ülkemizde olan tam da budur.

Sonuç olarak, bilimsel yaklaşımlarda dahi anlam bütünlüğü sağlanamayan, ayrıca taşıdığı anlamlar içinde de tartışmalara sahne olan demokrasi ve sivil toplum kavramlarının üzerinde bile henüz tam bir "consensus" oluşmamışken, bu alanlara yönelik taleplerin farklı içerikler taşıması doğal karşılanabilir. Ancak, yaklaşımlar farklı da olsa, bir olgu ve kavram olarak demokrasilerin asgari müşterekleri olan, temel hak ve özgürlüklerin tam ve eksiksiz/koşulsuz varlığı ve sivil toplumun o taban üzerine oturarak, merkezi otoritenin toplumsal alana müdahalelerinin sınırlandırılması şeklinde ortaya konulması gerektiği hususunda herkesin ittifak ettiği bir vakıadır. Bizde ise bazı demokratik/sivil toplum kuruluşlarının, maalesef kendi yapılanmalarında bile adil olmayan unsurlar barındırdıkları ve birbirleriyle olan ilişkilerinde de kendi ideolojik, sosyal, ekonomik vs. konumlarından kaynaklanan bir "öteki" söylemi içerisinde, hem demokrasi hem de sivil toplumun temel paradigmalarıyla çelişen bir dışlama ya da tahakküm yolunu benimsedikleri oldukça sık görülen bir durumdur. Öyle ki, bu ülkede, Rousseau'nun, durumu iyi olanların bu hallerinde bir değişiklik olmasa bile başkalarının durumlarının düzelmesinden dolayı duyacakları rahatsızlıkla ilgili tespitini (Rousseau, 1992) hatırlatırcasına, kendi alanlarının açılması, özerk örgütlenmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasını gibi, bir demokratik sivil toplum kuruluşundan beklenecek rasyonel talep ve etkinliklerin, başkalarının özgürlüklerinin yasaklanması, farklı kimlikteki insanların adeta "bir yerlere" ihbar edilmesi şeklinde bir talep ve etkinliğe dönüşmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bu garip tutumu sergileyen insanlara sorulsa elbette demokrat olduklarını söyleyeceklerdir, ama onların demokrasi algı ve anlayışı, S. Seyfi Öğün'den de aktardığımız üzere, çok partili hayatın varlığı, genel ve eşit oy, vs. gibi noktalara odaklı, özgürlükçü içerikten yoksun arkaik bir demokrasi anlayışıdır.

Yukarıda da vurguladığımız üzere, her birey, topluluk ve/ya da kuruluşun, öncelikli olarak, kendi üzerinde hissettiği baskıyı geriletmeye yönelik bir özgürleşme ve sivil etkinlik alanına sahip olma çabası içinde olması, kuşkusuz yadsınamaz. Ancak, problemi salt kendi hissettiklerinden ibaret sayan, dahası, kendi düşünce-tutum-ideolojik yaklaşımı dışındakileri büyük bir tehlike addederek "öteki"leştiren bir anlayış ne sivildir ne de demokratiktir. Aslında toplumsal ilişkileri ve demokrasiye bakışı tamamen benmerkezci, ötekileştirici ve dışlayıcı olan bu zihniyet, asker/sivil bürokrat ve siyasi elitten tevarüs edilmiş bir zihniyettir ve seçkinlerin demokrasi algı, niyet ve pratikleriyle de tamamen örtüşmektedir. Buna bir de ideolojik, etnik, kültürel, coğrafi vs. gibi unsurların, bu ayrıştırmayı daha da keskinleştirmek için, eklendiği/eklenebileceği düşünülürse fotoğraf daha da iyi görülebilecektir. Yani insanımızın, kendisini bu ülkenin sahibi zanneden seçkinlerden devşirdiği miras ve bunun üzerine inşa ettiği öncüllerden mülhem, eline geçen ilk fırsatta "öteki"nin üzerinde bir hegemonya kurmaya çalışan şartlanmışlık hali ve bu halden demokratik bir refleks çıkmasının zorluğu. Kısacası, kişi ya da grupların sadece kendi özgürlüklerine ve beklentilerine vurguda bulundukları demokrasi kültürü ve bunun örgütlü hale getirilmesi anlamındaki sivil toplum etkinlikleri, lokal anlamda bir sonuca varsa da, aslında, makro anlamda bir çözümsüzlüğe hizmet edecektir ki, bugün ülkemizde baskın olan demokrasi kültür ve pratiği de maalesef budur. Eğer, bu ülkenin sahibi ve bekçisi zannıyla kendini ayrıcalıklı bir yere koyarak, gerektiğinde en antidemokratik tutumları bile sergileme ve onaylamaktan imtina etmeyen asker-sivil bürokratlar ve muhalefette özgürlükçü, iktidarda seçkinci bir pratik ortaya koyan yöneticiler başta olmak üzere, üniversiteler, medya ve bir arada yaşama kültürünün herkes için hayırhah bir kültür olduğu/olacağı hakikatini bir an önce içselleştirmesi gereken bütün toplum, yeni bir zihniyet değişikliği gerçekleştirerek üzerlerine düşeni yerine getirmezse -gittikçe özgürlükçü bir nitelik kazanmaya başlamış olmasına rağmen- yakın vadede, bu fotoğrafın değişmesi ve demokrasinin istenilen düzeye varması oldukça zor görünmektedir.

Siyasal Katılım

Genel olarak siyasal katılımı etkileyen koşullar, katılımın bir biçimi demek olan seçimleri de etkilerler. Yine de seçimlere katılmanın ve verilen oyun yönünün belirlenmesinde rol oynayan etkenleri ayrıca incelemekte yarar vardır. Seçimlerin özellikle çoğulcu rejimler açısından taşıdığı önem, seçim sosyolojisinin, siyaset biliminin hızla gelişen ve üzerinde çok araştırma yapılan bir dalı olması sonucunu doğurmuştur.

Lipset ve Lazarsfeld, sandık başına gidip gitmemekle ilgili olarak dört genel eğilimden söz ediyorlar:

1- Hükümetin izlediği siyaset, bir toplumsal grubun çıkarlarını ne kadar yakından etkiliyorsa, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar çok artar. Kamu görevlileri bu konuda örnek gösterilebilir. Çünkü iktidara gelenler, bir bakıma kamu görevlilerini işvereni olmaktadırlar.

2- Hükümet kararlarının kendisiyle ilgili sonuçları konusunda bir toplum kesimi ne kadar çok bilgi sahibiyse, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar artar. Hükümet kararlarının yaratacağı sonuçlarınaçık olup olmaması; toplum kesimlerinin onları kavrayabilmeleri için gerekli eğitim ve deneyim düzeyleri; o toplum kesimindeki bireylerin birlikte değerlendirme yapma olanağına sahip bulunup bulunmamaları (sanayi işçisi ile ev hizmetçisinin farkı) gibi koşullar bu konuda belirleyici olurlar.

Tablo 1: Sayım yıllarına göre şehir nüfusları ve yıllık nüfus artışı (TÜİK)

Sayım Yılları	İl ve İlçe Merkezleri Toplam Nüfus	Kentte Yaşayan Nüfus	Yıllık Nüfus (%)	Artış (%)
1927	13.648.270	3.305.879	24.2	-
1935	16.158.018	3.802.642	23.5	17.50
1940	17.820.950	4.346.249	24.4	26.72
1945	18.790.174	4.687.102	24.9	15.10
1950	20.947.188	5.244.337	25.0	22.47
1955	24.064.763	6.927.343	28.8	55.67
1960	27.454.820	8.859.731	31.9	49.21
1965	31.391.421	10.805.817	34.4	39.71
1970	35.605.176	13.691.101	38.5	47.33
1975	40.347.719	16.689.068	41.8	41.75
1980	44.736.957	19.645.007	43.9	30.47
1985	50.664.458	26.865.757	53.0	62.61
1990	56.473.035	33.326.351	59.0	43.10
2000	67.803.927	44.006.274	65.0	35.10

3- Bir toplum kesimi üzerinde, siyasal katılım yönündeki baskılar ne kadar fazlaysa, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar artar. Ama bu baskıların birey üzerindeki etkisi, bireyin üyesi olduğu toplum kesimiyle olan ilişkilerinin yoğunluğuna bağlıdır. Yani gecekondulu, yeni göçmen sandık başına gitmek için fazla bir istek duymayabileceği gibi, henüz toplumsal ilişkileri yoğunlaşmamış bir genç ya da toplumsal ilişkileri giderek çok azalmış bir yaşlı da genellikle aynı durumdadır.

4- Grup üzerindeki baskılar aynı yönde olduğunda katılma eğilimi artarken, zıt yönlerde olduğu zaman katılma eğilimi azalır.

Elbette ki oy verme kadar, verilen oyun yönü de önemlidir. Kimler siyasal-toplumsal-ekonomik düzende değişiklik yanlısıdırlar, daha eşitlikçi bir düzen için sol partilere oy verirler. Kimler kurulu düzenin korunmasını isterler, sağ partilere ve adaylara yönelirler. Eğer bütün seçmenlerin oylarını tamamen çıkarlarını hesaplayarak, bilinçli olarak kullanmaları söz konusu olsaydı, gelir düzeyleri düşük olan toplum kesimlerinin sola, gelir düzeyleri yüksek olanların ise sağa oy vermeleri gerekirdi. Oysa seçmen davranışları her zaman akılcı ve tutarlı değildir. (Kışlalı, 2003)

Türkiye'de oy kullanma sürecinde, parti tercihlerinin hangi etkenler altında gerçekleştiğine baktığımızda, partiye ideolojik olarak yakınlık hissetmenin önemli bir kriter olduğu anlaşılmaktadır. Seçmenin A partisini tercih ediş gerekçeleri arasında en önemli yeri ideolojik

olarak yakınlık hissetmek oluşturmakta, bunu geçmişten beri aynı partiye oy veriyor olması ve diğer partilerin oy verdiği partiden daha "kötü" olması izlemektedir.

Parti lideri, siyasal parti tercihinde sınırlı sayılabilecek bir öneme sahip görünmektedir. Partiye bağlılık, parti liderinden bağımsız bir seyir izlemektedir. Bu, seçmenin parti tercihlerinde en çok neye dikkat ettiğinin analizi ile ortaya çıkan bir sonuçtur. Ancak dünya çapında bütün siyasal kampanyaların parti liderini merkeze aldığı ve partiyi seçimlere parti liderinin taşıdığı bilinmektedir.

Bu durum şu şekilde değerlendirilmelidir: Bütün siyasi kampanyalar parti lideri üzerine kurulur. Çünkü kampanyaların amacı "kararsız" ya da "yüzer-gezer" oyları parti lehine etkilemektir. Şu veya bu partiye oy vermekte olan bir seçmenin partiye ideolojik, geleneksel, vb. bağlılığı zaten oluşmuştur. Dolayısıyla bu seçmenin tercihini kullanmasında parti lideri çok sınırlı bir ölçü olmaktadır.

Aday faktörü için de benzer şeyler söylenebilir. Özellikle yerel seçimlerde aday önem kazanmaktadır. Genel seçimlerde hangi partiye oy vereceğini rahatlıkla söyleyebilen bir seçmen, yerel seçim tercihinin "adayın kim olduğu, ne vaat ettiği ve bugüne kadar ne yaptığına bağlı" olarak değişeceğini söylemekte, parti tercihi bakımından kararsızlaşmakta ya da esnekleşmektedir. (Görmez, 1999)

Çoğulculuk, şeffaflık, katılım temelinde işlevsel olan demokrasi ve sivil toplum örgütleri, bireylerin kendilerini ifade etme alanıdır. Kentlileşme ve uygarlaşma temelinde gelişen sivil toplum, kentli kültürü ve farklılıkların birliğini içerir.

Türkiye örnekleminde, sivil toplum örgütleri, Batı toplumlarındaki yapılanmadan farklıdır. %60'ı kentlerde yaşayan, ancak kentli kültürünü edinemeyen, yani kentlileşemeyen bir toplum yapısında, demokrasi kültürü de yetersizdir. Tarihi geleneğindeki paternalist yani, "devlet baba" zihniyeti ile her şeyi devletten bekleme kültürü, demokrasinin ve sivil toplumun gelişmesini engellemektedir. (Bayhan, 2002) Siyasal tercihlerde geleneksel olarak ailece aynı partiye oy verme eğilimi, hemşerilik gibi unsurların önemi geçmişe oranla azalmakta, bunun yerini kimliğe dayalı unsurlar almaktadır.

Yine de, Türkiye'de seçmenin kolektif kimlik algısı ve grup şuuru ile hareket ettiği görülmektedir. Bunun göstergelerinden biri, aile içinde genellikle aynı partiye oy verme eğiliminin yüksek olmasıdır. Aile üyelerinin farklı partileri tercih ettiği durumlarda bile, tercih edilen partiler ideolojik olarak birbirine yakın partiler olmaktadır. (Görmez, 1999)

Tek Parti Döneminden Bugüne Toplumsal Yapı ve Siyasal Katılım

Türkiye'deki tek-parti deneyimi, hem siyasal katılma seviyesi ve politikaları, hem de kurumsallaşma düzeyi ve donanım açısından, 1930 öncesi ve sonrası şeklinde iki ana döneme ayrılıp incelenebilir. 1930'1u yıllar 1920'lere göre daha yüksek bir siyasal katılma ve kurumsallaşma seviyesine işaret eder. Bu açıdan, 1920'lerde ağır basan "otoriter-tek parti sistemi" görüntüsüne, 1930'larda "totaliter" unsurların da eklendiği söylenebilir. Bu dönemdeki CHP, kitleleri daha çok mobilize etme amacı ve çabası içinde olan bir tek-partidir. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) denemesi de bu dönüşümde önemli bir yere sahiptir. SCF'nin önemi, bir yandan 1920'lerdeki toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunların yarattığı birikimin bir

barometresi" olmasından, diğer yandan da yeni değişikliklere ve düzenlemelere 'başlangıç" oluşturmasından kaynaklanır.

Tek-parti yönetiminin kuruluş süreci, milli mücadele döneminin geniş tabanlı siyasal koalisyonu bünyesinde ilk tasfiyenin gerçekleştirildiği 1923 seçimleriyle başlar. 1923 yılı aynı zamanda "kapsayıcı" ve "hakim parti" olarak düşünülen CHP'nin, fikri düzeyde "alt yapısı"nın hazırlandığı ve hayata geçildiği bir tarihtir. CHP, kuruluşuyla birlikte iki önemli misyon yüklenmiştir: Birincisi, kitlelerin eğitimini ve bilinçlendirilmesini sağlamada bir araç ve rehber olmasıdır. İkincisi ise, siyasal parti olmanın doğrudan bir sonucu olarak yüklendiği, rejime meşruluk sağlamaya ve siyasal sürece yönelik işlevlerdir.

Partinin, 1930 yılı öncesinde bu işlevlerini gereği gibi yerine getirebildiğini söylemek zordur. Siyasal işlevi, büyük ölçüde "parlamento içi disiplini" sağlamakla sınırlı kalmış, bu da reformlarla ilgili kararların parlamentodan geçirilmesinde rol oynamıştır.

Tablo 2: 1927-1946 Arası Seçimlere Katılma Oranları

Seçim Yılları	Katılma Oranı
1927	%23
1931	%45
1935	%68.5
1939	%77.8
1943	%80
1946	%75

Kaynak: Öz, 1992

Çok partili siyasal yaşama geçinceye kadar Türkiye'de yapılan genel seçimler dört yılda bir ve iki dereceli olarak yapıldı. Seçim bölgeleri il olarak belirlenmişti. Tek-parti dönemi boyunca seçimlere siyasalkültürün önemli bir boyutu olarak özel bir önem verilmiş, yaygınlaştırılmaya, kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Hemen her seçimden sonra "sandık alayı" verilen bir tören düzenleniyordu. Oy sandıkları bayraklar, halılar, çiçek ve dallarla süsleniyor ve bir kamyonun kasasına konuyordu. Kamyon, otomobiller, milli kıyafetler giydirilmiş okul çocukları ile esnaf cemiyetleri ve büyük bir halk kitlesi eşliğinde yola çıkarılıyor, "hakimiyet milletindir" gibi dövizler taşınıyor ve caddelerden geçerek vilayete götürülüyordu.

Tek-parti dönemi boyunca, siyasal katılmanın siyasal sisteme ilişkin işlevleri ön plana çıkmıştır. Yarışmacı olsun veya olmasın her siyasal rejim, demokratik veya halkçı olduğu iddiasını ileri sürdükçe, bunu kanıtlamak sorunuyla karşı karşıya kalır. Tek-parti sistemlerinde siyasetin insanlara karışmasının, düzenli seçimlerin ve diğer siyasal etkinliklerin varlığının temel sebeplerinden biri budur. 1930'lu yıllarda CHP yöneticilerinin siyasal katılma konusunda yaptıkları açıklamalar, öncelikle böyle bir amaca yönelik olmuştur.

Türkiye'de tek-parti dönemi boyunca seçimlerin, parti büyük kongrelerinin düzenli bir şekilde yapılmasının temelinde, özellikle "milli egemenlik ilkesi"nin rejimin kuruluşunda oynadığı rolün ve "halkçılık ilkesi"ne verilen önemin yattığını söylemek yanlış olmaz. 1930'larda tek-parti rejiminin keskinleşmesiyle birlikte seçimlere katılma düzeyi de önem kazanır. Bu yıllarda seçimlere katılma düzeyinin, geçmişe göre oldukça yüksek bir orana ulaştığı, en azından böyle ilân edildiği gözlenmektedir.

1930'lu yıllarda, parti örgütünün geçmişe oranla daha dinamik bir yapı kazanması ve yaygınlaşmasının etkisiyle mobilize etme yeteneğindeki gelişmelerin, bürokrasinin gücündeki artışın ve siyasal fırsat yapısındaki iyileştirmelerin sonucunda katılma düzeyinin belli bir miktar

yükselmiş olabileceği rahatlıkla söylenebilir. Sistemin "yerleşmişlik düzeyi" ve mobilize etme gücü ile katılma seviyesi arasındaki ilişki diğer tek-parti rejimlerinde de görülmektedir. Ancak, bu dönemdeki seçimlere katılma istatistiklerinin sağlıklılığı tartışılabileceği gibi, yasal olarak zorunlu olmayan oy kullanma hakkı, pratikte bazı önlemlerle anlamını yitirmiş kitleler zaman zaman oy vermeye zorlanmıştır.

Tercih yapma, yönetimi (iktidarı) belirleme açısından önemi bulunmayan seçimler, CHP'nin ve bürokrasinin denetiminde cereyan eden ve parti üst yönetimince belirlenen adayların onaylanmasıyla sonuçlanan bir niteliğe sahiptir. Tek -partili yıllar boyunca seçimlerin iki-dereceli "dolaylı" olması da seçim sonuçlan üzerindeki denetimiarttıran (kolaylaştıran) bir başka unsur olmuştur. 1946 yılında seçim kanununda değişiklik yapılıncaya kadar çevrenin merkezdeki temsilcileri durumunda olan "muhalefetin, seçimlerin doğrudan yapılması konusunu -imkân buldukça- gündeme getirmeleri de bu açıdan anlamlıdır. (Öz, 1992)

CHP halkın siyasi katılımını arttırmak için çalışmalar yaptığı ortadadır. 1927 seçimlerinde seçime katılma oranı %20 civarındaydı ve bu oran oldukça düşüktü. 1931 seçimlerinden itibaren seçime katılımı arttırmak için propaganda faaliyetine önem verildi. Seçim propagandası, rejimi de meşrulaştırmaya yönelik olarak önem kazanmıştı. Seçim dönemlerinde basından yararlanılmıştı. Sinemalarda kısa filmler gösteriliyor, radyodan konuşmalar yapılıyordu. "Halk hatip"leri meydanlarda "nutuk" atıyorlardı. Seçim dönemlerinde kentler süsleniyor, taklar kuruluyordu. Propaganda afişleri duvarlara yapıştırılıyor, caddelere bez afişler geriliyordu. Amaç seçimleri bir şenlik havasına getirmek ve seçimlere geniş bir katılımı arttırmaktı. Örneğin 1943 seçimlerinde ilk kez propaganda plakları hazırlanmış ve Türkiye'nin çeşitli illerine dağıtılmıştı. Bu plaklar belediye hoparlörlerinden halka dinlettirilmişti. (Alkan, 1998)

Cumhuriyet Tarihi'nin dönüm noktalarından biri de II. Dünya Savaşı'nı takip eden ve Türk Demokrasi Tarihi'nin en kritik yerinde duran 15 senelik bir süreçtir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya, siyasi rejimlerin değişimiyle, yeni bir siyasi yapılanma ve kamplaşma sürecine girmiştir. Bu bağlamda İtalya, Almanya ve Japonya'nın yenilmesiyle totaliter rejimler sona erdi. Demokratikleşme ve ekonomide liberalleşme revaçtaydı. Totaliter rejimler Batı'ya güven vermemekteydi. Bununla birlikte Türkiye üzerinde özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu ile ilgili talepleri nedeniyle Sovyet Rusya bir tehdit haline geldi.

Bütün bunlar olurken Türkiye'de yeniden çok partili hayat geçiş süreci yaşandı. Bu sürecin baş aktörü CHP'den kopan siyasetçilerin 7 Haziran 1945'te kurduğu Demokrat Parti'dir (DP).

DP kurulduktan 6 ay sonra, 1946 yılındaki ilk çok partili seçimlerde ilkkez bir siyasal rekabet yaşanıyordu. Seçimler büyük bir heyecan içinde yapıldı. Demokrat Parti 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiş, bunun da ancak 62'si seçilebilmişti. Ancak daha oy verme sırasında itirazlar başlamıştı. DP'nin seçim öncesinde ve sonrasında en çok eleştirdiği konu, seçim yasasının antidemokratik hükümleriydi. Seçimlerin ardından da usulsüzlük yapıldığını öne sürerek eleştiri dozunu arttırdı. Bu amaçla İstanbul başta olmak üzere Bursa, Balıkesir, Adana, Konya ve Ankara'da büyük mitingler yapıldı. Seçim sonuçlarına itiraz ettiyse de bir sonuç çıkmadı. (Alkan, 1998) Bu usulsüzlük söylentileri nedeniyle bu seçimler "hileli seçimler" olarak anılacaktı.

1946 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin başında Recep Peker Hükümeti bulunuyordu. Türk Lirası'nın İkinci Dünya Savaşı içerisinde, iç ve dış değerleri arasında önemli derecede farklar belirmiştir. Recep Peker Hükümeti, bu farkı yok etmeye kesin olarak karar vermişlerdi. 1931

yılından 1946 yılına kadar tam on beş yıl, Türk Lirası değerine hiç dokunulmamıştı. Türk ekonomisi bu zaman zarfında durağan bir daire içinde, kendi çapındaki hamlesi ile baş başa idi. Recep Peker Hükümeti, 1946 yılında Türk Parasına gerçek değerin verilmesini istiyordu. Bu gerçek değeri vererek, dış fiyatlarla iç fiyatlar arasındaki farkın ortadan kaldırılması sağlanacaktı. Diğer taraftan da dış ticaretteki suni önlemler ortadan kaldırılacaktı. Dış ticaret canlandırılacaktı. Sonuçta üretimin çoğaltılması düşünülüyordu.

O yıllarda işadamlarımız çalışan insanlarımız, bugünkü gibi çeşitli dış ülkelere yayılmamışlardı. Ayrıca dış finansman kurumlarında, bankalarda tasarruf meblağları olanlar olmadığı için, dışarıdan bu yollardan döviz girdisi de sağlanamadı. Bunların yanında 1946 devalüasyonunda, dış ticaret bilançosundaki açıklar büyüdü. Döviz stokları azaldı. Hayat pahalılığı artmaya başladı. İşsizlik ülkenin dört bir yanına yayıldı. (Çelebi, 2001)

II. Dünya Savaşı yıllarında alınan ekonomik tedbirler halkı zor durumda bırakmıştı. Bunlar 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu (iktidara fiyat ve arzı belirleme, halkı zorunlu çalıştırma yetkisi veriyordu), 1942 Varlık Vergisi ve Milli Mücadele için konulmuş ve 1925'te kaldırılmış olan Aşar Vergisi'nin 1943'te tarım ürünlerine yeniden getirilmesi sebebiyle halkın yeni bir anlayışa yönelmekte zorluk çekmeyeceği açık şekilde görülmeye başlandı. Bütün bu sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmeler CHP'nin 1950 seçimlerinde büyük bir düşüş yaşamasına ve iktidarı kaybetmesine neden olacaktır.

14 Mayıs 1950'deki seçimlerde DP 408, CHP 69 sandalye kazandı. 1950 seçimleri öncesinde, 16 Şubat 1950'de Şemsettin Günaltay hükümeti, muhalefetteki DP'nin de eleştirilerini dikkate alarak demokratik bir seçim yasası hazırladı. Bu yasaya göre seçimler tek dereceli, genel, eşit, gizli oy, açık tasnif esasına göre yapılacaktı. Seçimlerde propaganda serbest bırakılmış ve yargı güvencesi getirilmişti. Artık bütün gözler seçim gününe çevrilmişti. Mayıs başında partiler radyoda propaganda konuşmalarına başladılar. DP, bu seçimde hala belleklerde olan çok çarpıcı bir afiş kullandı. Afiş, Selçuk Milar tarafından bir gecede çizilmiş, ülkenin dört bir yanına asılmış ve çok yankı uyandırmıştı. Afişte bir "el" resmedilmiş ve şu yazı yer almıştı: "Yeter Söz Milletin!." Bu afiş, DP'nin seçimi kazanmasına önemli bir katkı yaptı.

1950–1953 yılları arasında ekonomik açıdan büyüme ve bolluk dönemi yaşandı. Bu dönemde elverişli hava koşulları ve tarıma açılan yeni alanlar sayesinde tarımsal üretim artmıştı. Öte yandan Kore Savaşı nedeniyle dünya piyasalarında tarımsal ürünlere yönelik bir talep ortaya çıkmıştı. Üstelik II. Dünya Savaşı nedeniyle hazinede döviz ve altın birikimi vardı. Buna 1950 sonrası ihracat gelirleri de eklenince Türkiye bir "bolluklar ülkesi"ne dönüşmüştü. "Altın yıllar" DP'ye ikinci zaferini kazandırdı. (Alkan, 1998)

1954 genel seçimlerinin arifesine gelindiğinde, ülkenin genel görünümü şöyle özetlenebilir. Türkiye Batı'nın en sadık dostlarından biriydi; dışta ve içte azgın bir komünizm düşmanlığı egemendi. Halk, henüz enflasyon ve yokluğa dönüşmemiş olan iktisadi liberalizmin sağladığı genel canlanmadan, bürokrasinin gücünün kırılmış olmasından hoşnuttu. DP içinde Menderes'in kişisel yönetimi giderek yoğunlaşmıştı, parti-içi demokrasi hızla boğulmaktaydı. Geniş kitlelerin hoşnutluğuna karşılık, aydınların bir kesimi, izlenen bu siyasetler demetinin tehlikeli sonuçlara götüreceğinin farkında olmakla birlikte, iktidar, bunların eleştirilerinin duyulmaması için siyasal liberalizme giderek sırt çevirmekteydi. Örneğin, genel seçimlerden az önce, 9 Mart 1954'te çıkarılan yeni bir basın yasası ile özellikle resmi görevlilerin saygınlığına, ününe veya servetine zarar verecek yayınlar ağır yaptırımlara bağlanmıştı.

2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP 503, CHP sadece 31 sandalye kazandı. DP'nin, gittikçe otokratikleşmesi, muhalefet üzerinde baskı kurması ve ekonominin kötüleşmesi, enflasyonun artması üzerine kentli tabanının ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetti. Enflasyondan ilk etapta etkilenmeyen kırsal kesimin desteğini muhafaza etti.

DP ekonomideki gelişme sayesinde 1954 yılında yapılan seçimlerde de başarı gösteriyor ve seçimin galibi oluyordu. Seçim sistemi sayesinde %57'ye yakını oy almış ama milletvekilliklerinin %93'ünü kazanmıştı. CHP ise oyların %35'ini almış ama milletvekilliğinin ancak %6'sına sahip olmuştu. Köylü Partisi 5, bağımsızlar ise 10 milletvekili kazanmıştı. Parlamento aritmetiği, DP'ye geniş bir hareket alanı sağladı. DP, meclis çoğunluğu ile ulusal iradeyi özdeşleştirmişti. (Eroğul, 1990)

1954 yılında ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönem başladı. Elverişli hava koşulları bitmiş, tarımsal üretim gerilemeye başlamıştı. Kore Savaşı bitmiş, dünya piyasalarındaki tarımsal ürün talebi de sona ermişti. DP, seçim sarhoşluğu içinde iktisadi kuralları bir kenara itti. Daha az büyüme ve daha az harcama yapmayı tercih etmedi. Dünya piyasalarında tarımsal malların fiyatları hızla düşerken Toprak Mahsulleri Ofisi devreye sokuldu. Buğday yüksek fiyatla alındı, ama kentliye de ucuz ekmek yedirildi. Aradaki fark TMO'nin zararı olarak göründü. Bu sübvansiyon piyasadaki para miktarının artmasına neden olmuş ve döviz darboğazı gündeme gelmişti. Dış kredi arayışı başladı. Hükümetin başvurusu üzerine Ankara'ya ilk kez IMF heyeti geldi.

IMF klasik reçetesini öneriyordu: "Harcamaları kısın, KİT ürünlerine zam yapın ve dış ödemeler dengesini için yüksek oranlı bir devalüasyon gerçekleştirin." Hükümet seçime giderken "kemer sıkmak" niyetinde değildi. Ekonomik sıkıntı, siyasal gerginliği de beraberinde getirdi. Siyasal ve toplumsal muhalefet güçleniyordu. DP ise muhalefete, basına, üniversitelere ve aydınlara yönelik bir sindirme programı uygulamaya başladı. Baskıcı bir yönetimin ilk sinyalleri verilmişti. Ancak ekonomik bunalımın derinleşmeye başlaması istikrar tedbirlerinin ertelenemez hale gelmesi demekti. Bu nedenle ekonomik önlemler ertelendi, seçim tarihi ise bir yıl erkene alındı.

1950 yılından sonra birden girişilen enflasyonist yatırımların ve altın karşılığı kağıt para sisteminden uzaklaşılarak, karşılığında altın stoku bulunmayan dinamik kağıt para sistemi uygulamasının doğurduğu fiyat yükselmeleri, devalüasyon operasyonundan sonraki yıllarda da devam ediyordu. Sabit ve dar gelirli vatandaşın geçim sıkıntısı, her geçen gün artıyordu. Özellikle, Türk parasının dış piyasalardaki değerinin sürekli olarak düşmesi, ülke ekonomisinin itibarını sarsıyordu. Bütün bunların yanında, 1958 yılı devalüasyonu, ödemeler bilançosundaki bazı önemli boşlukları kapatmış, fakat beklenilen ekonomik dengeyi sağlayamamıştır. Seçimlerin ardından 4 Ağustos 1958 tarihinde "İktisadi İstikrar Tedbirleri" adı altında yapılan bu devalüasyonda, Türk Lirası %220 değer kaybederek; bir dolar, 900 kuruş yani 9 TL olmuştur. Devlet harcamaları kısılıyor, KİT ürünlerine zam yapılıyordu. (Çelebi, 2001) Ekonomik ve siyasal bunalım gittikçe derinleşti. İlk askeri Darbeye giden yolun siyasal taşları da döşenmeye başlamıştı. Tahkikat Komisyonu ise sonun başlangıcıydı. Dönem boyunca seçimlerde uygulanan basit çoğunluk sistemi seçmen tercihinin parlamentoya yansımasını önledi. DP aldığı oyun çok üzerinde temsilci elde etti. Seçim sistemi siyasal gerilimin kaynaklarından biri haline geldi. 1959 yılına gelindiğinde Türkiye bir ara %208'lik enflasyon oranıyla %5310'luk enflasyon oranına sahip Brezilya'nın ardından dünyanın en yüksek enflasyona sahip ikinci ülkesi olmuştur.

Karpat'a göre DP liderlerinin seçim başarıları, Türk komünal felsefesini ve köyler ve kasabalardaki liderlik geleneğinin temellerini pragmatik ve gerçekçi bir şekilde anlamalarından kaynaklandı. Onlar, bu anlayışlarına dikkate değer sayıda köylüye biraz yardım ve doyum getiren bir iktisadi teşvik eklediler. Menderes, sadece Türk köylerinde hüküm süren komünal geleneklere güvenmedi; dahası siyasal eşitlik, oy verme hakkı ve genel seçimler gibi modern kavram ve uygulamaların kullanımı yoluyla bu gelenekleri yeniden canlandırdı. O, sonunda, halka eşitliği, hakları ve özgürlükleri refahla ve maddi ilerlemeyle eş tutmayı öğretti. Sonra, bu suretle formüle edilmiş talepleri kendi siyasal amaçları için sömürdü ancak böyle yapmakla Menderes, Türk siyasetini talep oluşturma ve tatmin etmenin yeni bir aşamasına taşıdı. (Karpat, 2003)

Bu dönemde uygulanan genel oy, siyasal katılmayı sağlamada yalnızca bir ilk adımdır, örneğin, yerel eşrafın tüm yöre halkının oyunu sürüklediği bir seçim türünde, oya katılma oranı yüksek de olsa, seçmenin siyasal katılma düzeyinin düşük olacağı açıktır. Türkiye'de Çok Partili düzenin ilk yirmi beş yılında, siyasal katılma işte bu nitel yönden de gelişmiş, ülke çağdaşlaştığı ölçüde seçmenlerde giderek daha bilinçli bir oy kullanma eğilimi gözlenmiştir. İşin ilginç yanı, Türkiye'nin en ilerlemiş bölgelerinde, siyasal katılmadaki bu nitel değişimin yalnızca şu veya bu partiyi tercihte daha usçu davranma biçiminde değil, var olan seçeneklerin hiç birini beğenmeyip bilinçli olarak oy vermeme biçiminde de yansımasıdır. Başka bir deyişle, ilerlemiş bölgelerde oya katılmadaki göreceli düşüklük, çağdaşlaşan Türkiye'de siyasete ilgisizleşmenin işareti değil, etkin bir siyasal protesto göstergesi olmaktadır.

1960 ile 1970 yılları arasında sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte toplumsal yaşamda dalgalanmalar olmuştur. Her yıl yüz binlerce köylü topraklarından ayrılarak, büyük şehirlerdeki işsiz işçiler safına katılmıştır. Öte yandan tarım üretiminin geçirdiği dönüşüm ile de köylü yığınları bizzat köylerinde proleterleştiler. Böylece 1960 ile 1970 yılları arasındaki dönem boyunca emperyalizmden destek gören yerli burjuvazinin gücüne karşı çıkabilecek tabandan gelme bir muhalefet gücü oluştu." (Yerasimos, 1977)

1961 Anayasasının kabulünden sonra 1965 seçimlerine kadar geçen süre, Türkiye'nin dahili siyasal hayatı, siyasi partilerle sosyal gruplar arasında meydana gelen anlaşmazlık ve darbe teşebbüsleri ile geçmiştir.

Bu ortamda 10 Ekim 1965'de yeni seçimler yapılmıştır. Seçime katılma oranının %71.3 olduğu seçim sonuçları aşağıdadır: Çok partili siyasi hayata geçtiğimizden bu yana Türkiye'nin sosyal yapısı hızla değişmiştir. Özellikle 1960'lı yıllar kentleşmenin, yaygın göçün, ekonomide ticarileşmenin ve sanayileşmenin iyice hızlandığı yıllardı. Toplumdaki bu hızlı hareketlilik, ister istemez siyasal partileri ve partilerin siyasetteki yaklaşımlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle, 1980 darbesinde de olduğu gibi, 1971 dolaylı müdahalesinin gerisinde de bu dönemin parti sistemi, parti seçkinleri arasındaki etkileşim yatmaktadır. AP, 1960'lı yıllarda desteğini büyük ölçüde iş çevresinden, tarımsal kesimden, köylülerden ve kentsel marjinal gruplardan almaktaydı. Hem farklı grupların çıkarlarını temsil bakımından, hem de dine ve dini duygulara ılımlı yaklaşımı bakımından DP'ni izlemekteydi. Ancak DP'den farklı olarak, askerler, bürokrasi ve aydınlardan oluşan seçkinlere karşı bir strateji izlemek yerine, bir yandan seçimlerdeki başarısını sürdürmek için DP'nin politikalarını izlerken, diğer yandan orduyu tarafsızlaştırmaya, bürokrasinin üst kademelerine sızmaya ve aydınların önemini azaltmaya çalıştı. Böylece AP, CHP'ni eski ortaklarından kısmen ayırmayı başardı.

Diğer yandan CHP'nin 1950-1961 seçimleri sırasında elde etmiş olduğu az değişir görünen oy oranı, 1969 seçimlerinde köklü bir şekilde sarsılmıştır. Bu açıdan bakılınca bölge, sınıf, gelir kategorisi ve cins farkına bakmaksızın bu partinin donmuş bir oy bloğuna sahip olacağı varsayımının geçersizliği ortaya çıkmıştır. Özellikle 1965 ve 1969 seçimlerindeki başarısızlıkları karşısında parti, politikalarını değiştirme ihtiyacını hissetmeye başladı. Türk toplumundaki değişim sınıflarının fonksiyonel olarak yavaş yavaş ayrışmaya başlaması, siyasette de sağ-sol yelpazesinin oluşması biçiminde kendisini göstermiştir.

1968'den sonra gençlik hareketleri baş göstermiştir. 1960 ile 1970 yılları arasında sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte toplumsal yaşamda dalgalanmalar olmuştur. Her yıl yüz binlerce köylü topraklarından ayrılarak büyük şehirlerdeki işsiz işçiler safına katılmıştır. "Öte yandan tarım üretiminin geçirdiği dönüşüm ile de köylü yığınları bizzat köylerinde proleterleştiler. Böylece 1960 ile 1970 yılları arasındaki dönem boyunca emperyalizmden destek gören yerli burjuvazinin gücüne karşı çıkabilecek tabandan gelme bir muhalefet gücü oluştu. (Yerasimos, 1977)

Köyden ya da küçük yerleşim bölgelerinden büyük şehirlere göçte artış meydana gelir. "Şehirlerde görülen sanayileşme kırlardaki makineleşmeden çok sonra geliyordu ve bu sanayileşme göçmen iş gücünü emmekte hep yetersiz kalıyordu. 1960 ile 1970 yılları arasında şehirleşme hızı % 18 dolaylarına ulaşırken sanayileşme hızı sadece % 7 idi. Aradaki fark büyük çapta şehir lümpen proletaryasını oluşturuyordu. Batı ülkelerine işçi göçü de 1962'de başlamıştır. Yurtdışına giden işçileri önceleri vasıflı işçiler oluşturmuş daha sonra artan bir tempoyla devam eden göçe, köylüler katılmışlardır. Yurtiçi göçlerinde ise işsizliğin yanı sıra sağlık, eğitim, barınma gibi problemler ortaya çıkmıştır. 1970'in hemen öncesindeki yıllarda yapılan araştırmalar, gecekondu mahallelerinin İstanbul'da toplam nüfusun %40'ına, Ankara'da ise toplam nüfusun %60'ına ulaştığını işaret eder. Büyük şehirlerdeki konutların %61'i bir veya iki odalıdır ve bunlara hane başına ortalama 5 kişi düşmektedir. Bu konutların büyük çoğunluğunda ise içme suyu yoktur.

1970-1980 yılları Türkiye'nin toplumsal olarak ciddi sıkıntılar yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde özellikle sivil toplum örgütlerinin ve bazı siyasi partilerin toplumu kutuplaştırdığını ve ülkenin kaynayan bir kazan haline geldiğini görmekteyiz.

1977 seçimlerine girerken CHP genel başkanı Bülent Ecevit, CHP'nin değiştiği mesajını veriyordu. Özellikle laiklik ve halkçılık anlayışındaki değişim belirgindi. Seçmen de mesajı almakta gecikmedi. 1977 seçimlerinde MSP'nin oyu düştü, CHP oyları ise daha da arttı. Ama yine hiç bir parti çoğunluk elde edemedi. AP 189, CGP 3, CHP 213, DP 1, MHP 16, MSP 24, bağımsızlar 4 milletvekili çıkarmıştı.

1977 seçimleri sonrasındaki hükümet istikrarsızlığı ile beraber toplumsal karmaşa da başladı. Kanlı 1 Mayıs 1977 olayları yapay bir körüklemenin de varlığına işaret ediyordu. Sağ-sol çatışması silahlı bir kavgaya dönüşmüştü. Artık ilk kimin öldürüldüğü veya kimin ateş ettiği önemli değildi. Son kimin öldürüldüğü önemliydi. Kahramanmaraş olayları gibi dinsel ve etnik ayrılıklar körüklendi. Şiddet günlük yaşamın bir parçası haline geldi. Savcı Doğan Öz, Abdi İpekçi, Prof. Dr. Ümit Doğanay, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, Gün Sazak, Nihat Erim ve Kemal Türkler gibi isimler öldürüldü.

Bütün bunlara bir de ekonomik kriz ekleniyor, ikinci petrol şoku Türkiye'yi derinden etkiliyordu. Yokluklar, kuyruklar ve karaborsa yaşamın bir parçası haline geldi. 24 Ocak

kararları ekonomik bunalıma çözüm olarak düşünülmüştü. Hükümet istikrarsızlığı ise siyasal istikrarsızlığa dönüşmüştü.

Hele 1980 yılının ilkbaharında görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine bir türlü cumhurbaşkanı seçilmemesi darbe kaygılarını pekiştiriyordu. CHP ve AP aday belirlemek için bile bir araya gelmiyor, kendi gösterdikleri adaylar ise seçilemiyordu. Bu arada Ajda Pekkan, Zeki Müren gibi isimlere oy verildi. Hatta bu oylardan meclisin çaycısı Necmi Efendi bile nasibini aldı. Sonuçta, 12 Eylül 1980'de de Türkiye'nin üçüncü askeri müdahalesi odu.

1977 yılında Boğaziçi Üniversitesi ve Hürriyet Gazetesi tarafından yürütülen bir alan araştırmasının, bulguları burada yardımcı olacaktır. Türkiye çapında temsili bir örnekle yapılan mülakatlar göstermektedir ki, eğitim düzeyi yüksek olan, genç, dindar olmayan ve ana dili Türkçeden başka olan seçmenler arasında CHP en fazla tercih edilen partidir. Meslek grupları içinde de çiftçiler hariç, hemen her meslek grubu ve özellikle işçiler ve memurlar arasında CHP, AP'ye oranla bir hayli daha fazla tercih edilmektedir. En ilginç olan bulgu, siyasal partiler arasındaki yarışın CHP ile sanayileşen, kentleşmiş bölgelerde AP, gençler arasında MHP ve dindarlar arasında AP ve kısmen MSP arasında olduğudur. Dolayısıyla, 1970'lerde parçalanmış bir sağ ile çok büyük ölçüde CHP'nin temsil ettiği bir solun karşı karşıya olduğu bir parti sistemi ortaya çıkmıştır. CHP hemen her toplumsal ayrım veya kesimde mevcut olmakla birlikte, sağ ortaya çıkan toplumsal ayrımların niteliğine göre kendi içinde bir bölünmüşlük göstermeye başlamıştır. Bir diğer deyişle seçmenin %75-80 civarı orta sol ile orta sağ arasında konumlanmış bulunmaktadır. Geri kalan %25 in yarısından fazlası sağ uca doğru, az bir kısmı da sol uca doğru yayılmış bir görüntü çizmektedir.

Değinilen bu gelişmelerin ışığında 1970-1980 yılları arası toplumsal değişim-siyaset ilişkisi hakkında şunları söyleyebiliriz. Toplumu yönlendiren kurumların başında sivil toplum örgütleri gelmektedir. Sivil toplumun gelişmesi için bir ön koşul Modüler İnsan'dır. Modüler insan kavramı, belli bir eğitim düzeyinde olup, böylelikle değişik kurum ve örgütlere girip çıkabilen kişiyi tanımlamaktadır. Bu kişi, değişik toplumsal ortamların yapı taşlarından biri olmaya yetecek donanıma sahiptir.

Sivil toplumun etkin olabilmesi için aydın, mühendis, işadamı gibi mesleki kimliklerin devletin ve siyasi partilerin tabiiyetinden kurtulması, onlardan ayrışması önemlidir. Ortadoğu ülkelerinde demokrasiye geçilmesiyle sivil toplumun, diktatörlüğe, otokrasiye ve diğer keyfi yönetim biçimlerine karşı muhalefetin merkezi olacağı yaygın bir beklentidir. Ancak, demokratikleşmeyi engelleyen tam da sivil toplumun bu aşırı siyasallaşmasıdır. Baskı gruplarının, meslek örgütlerinin, medyanın ve sendikaların özerk olmaması Ortadoğu ülkelerinin ortak özelliğidir. Bu bağlamda, Türkiye'de öğrenci dernekleri, sendikalar, çeşitli çıkar grupları ve mühendis odaları gibi birçok sivil kuruluş, 1970'lerde sağ ya da sol siyaset içinde aşırı siyasallaşmış ve bu süreç, ideolojik kutuplaşmayla sonuçlanmıştır. Böylece, bu çıkar gruplarının kendilerine özgü kimlikleri, devlet düzeyinde siyasal gücü ele geçirmeye çalışan totaliter politikalar tarafından tamamıyla yutulmuştur. (Bayhan, 2002)

Partiler arasında yaşanılan kutuplaşma eğilimlerinin artması ve onların kurduğu örgütler sayesinde kutuplaşma eğilimlerinin topluma yansıması sonucu siyasal dünya “biz-onlar” ikileminde yürümeye başlamıştır. Siyasal çatışmalar 1970'lere geldiğimizde o kadar artmıştır ki, hükümetler işlemez hale gelmiştir. Ülkede bulunan kurumlar da bu kutuplaşmadan nasibini almıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi, partilerin militan yetiştirme kamplarına dönen

üniversiteler, bürokrasi ve bunların içinde en önemlisi polis teşkilatı da kendi aralarında bölünmüşlerdi. Siyasal şiddet her geçen gün artıyordu. Bunu önleyecek güvenlik güçleri de kendi içinde bölündüğü için şiddetin sağlıklı tahlili yapılıp müdahale edilemediğinden önüne de geçilemiyordu. Parlamento ve bürokrasinin tamamen tıkanıp işlevsizleşmesi ve özellikle siyasal şiddetin önüne geçilememesi, kitlelerin devlete ve sivil yönetime olan güven ve inançlarını sarsmıştı. Meşruiyeti tartışılır hale gelen sivil yönetime karşı 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler bir kez daha müdahalede bulunmuştur. 1923'de kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti rejimi üçüncü defa dışarıdan müdahale ile rayına oturtulmaya çalışılıyordu. (Altıntaş, 2003)

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime bir kez daha el koymuştur. Sivil siyaset kurumlarının sorunlara çözüm üretebilme yeteneklerini ve araçlarını kullanamamaları sonucu gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesiyle TBMM feshedilmiş ve siyasal partilerin tümü kapatılmıştır. Fahri Korutürk'ten boşalan cumhurbaşkanlığına yaklaşık 6 ay kadar bir süre geçmesine karşın kimseyi seçemeyen TBMM'nin feshedilmesi ve toplumun en acil sorunlarına bile çözüm bulmakta aciz kalan siyasal partilerin kapatılmasının toplumun bütün kesimleri tarafından onaylanmış olması, demokrasinin içine düştüğü durumu göstermesi açısından önemlidir.

Askeri darbeden hemen sonra ülke yönetimini, darbenin önderi Kenan Evren'in başkanlığında oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi üstlenmiştir. Kısa bir süre sonra Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Bülent Ulusu yeni bir hükümet kurmakla görevlendirilmiş ve bakanlar kurulunu oluşturmuştur. 12 Eylül darbesiyle yürürlükten kaldırılan 1961 Anayasasının yerine yeni bir anayasa hazırlanması için Danışma Meclisi toplanmış ve bu meclisten çıkan bir komisyonun hazırlamış olduğu anayasa, mecliste kabul edildikten sonra Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmış ve halkoyuna sunulmuştur. 6 Kasım 1982'de yapılan halkoylaması sonucu %93 kabul oyu alan yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Aynı gün Kenan Evren de cumhurbaşkanlığı görevine resmen başlamıştır.

24 Nisan 1983'de parti faaliyetleri serbest bırakıldı. Siyasi ortamın hareketlenmesiyle eski liderlerin adı gündeme gelmeye başlayıncaliderler yine Çanakkale'ye zorunlu ikamete gönderildiler. Evren ve arkadaşları az sayıda partinin kurulmasından yanaydılar. Önce 16 Mayıs 1983 'de askeri yönetimin varisçisi olan Milliyetçi Demokrasi Partisi kuruldu. ANAP ve Halkçı Parti ise kuruluş dilekçelerini 20 Mayıs'ta verdiler. Aynı tarihlerde kurulan AP'nin devamı DYP ile CHP'nin devamı SODEP vetolar ve kuruluş kararlarının geç onaylanması nedeniyle seçime katılamadılar.

Sonuçta darbe sonrası ilk seçimlere 3 partinin katılmasına izin verildi. Bunlar MDP, HP ve ANAP'tı. Yapay siyasal partiler ve yapay bir siyasal ortam kurulmuştu, ama uzun sürmeyecekti.

Anavatan Partisi, seçime katılan Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti'ye göre daha fazla oy alarak tek başına iktidara gelmiştir. Özal ile birlikte Türkiye'nin dış politika ve ekonomik politika tercihleri de ciddi biçimde değişmeye başlamış ve buna paralel olarak Türk toplumun değerlerinde bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Mecliste ciddi bir muhalefet ile karşılaşmayan Anavatan Partisi iktidarı, dışa açılma konusunda önemli hamleler yapmış ve toplumdan aldığı destekle 1987 seçimlerinden de başarıyla çıkmıştır.

Ancak bundan sonraki dönemde 1980'de siyasi faaliyetleri yasaklanan liderlerin (Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş gibi) yeniden parlamentoya girmeleriyle Anavatan Partisi'nin Meclis üstünlüğü sarsılmaya başlamıştır. Buna karşın 1989 yılında Turgut Özal, Kenan Evren'in görev

süresinin dolmasından sonra yapılan seçimler sonucunda 8. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşküne çıkmıştır.

1960-1990 devresi Türkiye'nin ciddi toplumsal bunalımlarla karşılaştığı bir devredir. Hızla büyüyen Türk ekonomisi, doğal olarak toplumsal katmanların hareketlenmesine ve siyasal alanda yeni taleplerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu nedenle tüm değişen toplumlarda görülen şiddet süreçleri Türkiye'de de kendisini göstermiştir. Ancak yüzlerce yıllık devlet geleneği, toplumsal dayanışma ve toplumda var olan birlikte yaşama arzusu gibi etkenlerin ön plana çıkmasıyla bu çatışmalar nispeten hafif atlatılmıştır.

Toplumsal Değişimin Günümüze Etkisi

Bu dönemde toplum gündemini ağırlıklı olarak meşgul eden sorunlar ekonomik temelli sorunlardır (işsizlik, enflasyon, hayat pahalılığı gibi).

Yelpazenin sağına doğru gidildikçe endişelerin daha çok resmi ideoloji ile gelenek ve görenekler dünyası arasındaki çatışma üzerine yoğunlaştığı, soluna doğru gidildiğinde ise devletin temel niteliklerinden uzaklaşması ve devlette dinci, ayrılıkçı unsurlar gibi endişelerin ağırlık kazandığı görülmektedir. "Laik-antilaik çatışması" olarak özetlenen bu tür endişeler, genellikle radikal siyasi partilerin güçlendiği, iktidara yaklaştığı veya iktidar olduğu dönemlerde ağırlık kazanmaktadır. (Görmez, 1999)

1983 sonrası dönemde geleceğe yönelik devrimci siyasetin zayıflaması ve belirli konular üzerine yoğunlaşan politikaların gelişmesiyle kadınlar, işadamları, mühendisler ve Yeşiller gibi yeni siyasi aktörler ayrışmışlar ve özel taleplerini ifade etmeye başlamışlardır. Demokratikleşme, ancak sosyal hareketlerin kendilerini sınırlandırması sonucunda, sivil toplumun totaliter projelerden özgürleşmesiyle gerçekleşebilir. Toplumsal aktörler doğrunun kendi tekellerinde olduğunu iddia ettiklerinde, karşı hareketler de totaliter siyasal projeler üretirler. Sivil toplumda varolan totaliter eğilimlerin dengelenmesi, ancak kimlik politikalarından etkileşim politikalarına geçişle sağlanabilir. Bu bağlamda, etkileşime dayanan sivil toplum örgütlenmeleri Türkiye'de yaygınlaşmaktadır, vakıflar, mesleki örgütlenmeler, işadamları dernekleri, yemekli tartışma grupları, dergiler, yayın evleri etrafında oluşan fikir hareketleri, Lions'lar, Rotaryen'ler, çevreyi koruma dernekleri, yeşil hareketi, feminist hareket vb. toplumda yaygınlaşan yatay ve bağımsız örgütlenmelerden sadece birkaçıdır. Günümüzde Türkiye'de yaklaşık, 55.000 dernek olduğu ifade edilmektedir. (Bayhan, 2002)

Her seçim döneminde kararsızlık, büyük ölçüde daha önce ideolojik bir partiyi değil, merkezde yer alan partilerden birini tercih eden seçmenler arasında yaşanır. Bu seçmen, merkez partilere ilişkin tutumunu ciddi biçimde etkileyen bir gelişme yaşanmadıkça yine merkezdeki partilerden birini tercih edecektir. Çünkü merkezde yer alan partiler arasında önemli program farklılıkları bulunmamaktadır.

Yaş gruplarına göre siyasal yönelimler, dönemsel farklılıklar gösterdiği için bu konuda mutlak tespitlerde bulunmak güçtür. Genelleme olanağı yüksek olmamakla birlikte, Türkiye'de yaşlılar MHP'yi değil, FP ve CHP'yi, ANAP'tan çok DYP'yi tercih etme eğilimindedirler. Gençlerin tercihleri de daha çok MHP, ANAP, RP ve DSP arasında dağılmaktadır.

Gelir düzeyi ile siyasal yönelimler arasında net bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak gelir düzeyi yükseldikçe merkez partilere yönelme eğiliminin arttığı söylenebilir. Meslek kriteri ile siyasal

yönelimler arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Örneğin, CHP, DSP gibi sosyal demokrat partilerin tabanında işçiler anlamlı bir yekûn tutmamaktadır. DYP ve ANAP gibi partiler ılımlı muhafazakar seçmen kitlesine sahiptir. Buradan oldukça önemli bir sonuç çıkmaktadır. Türkiye'de partilerin siyasi yelpazede konuşlandıkları dilimler, ekonomik kaynakların paylaşımı sorunsalı çerçevesinde dizayn edilmemektedir. Partilerin pozisyonlarında ve seçmen tercihlerinde büyük ölçüde çağdaşlık ve muhafazakarlık gibi ölçüler (bunlar siyasetten bağımsız olarak üretilmiş yapay kimlikler mi?) belirleyici olmaktadır. (Görmez, 1999)

Ülke 1991 yılından 2002 yılına kadar her ufak tartışmanın hükümet krizine veya rejim krizine dönüştüğü veya dönüşme sinyalleri verdiği istikrarsız koalisyon hükümetlerince yönetilmiş ve gerek parlamento desteği, gerekse halk desteğini güçlü şekilde arkasına almayan bu iktidarlar döneminde gerek siyasi istikrarsızlık gerekse ekonomik istikrarsızlık nedeniyle geleneksel siyasi eksenler yerinden oynamış, siyaset sloganların egemen olduğu bir hüviyete bürünmüştür.

Türkiye coğrafyasında zorla kaybetme pratiğinin ilk uygulandığı dönem, 12 Eylül Askeri Darbesi dönemidir. Bu dönemde, aktif olarak politik eylemler örgütleyen işçi liderleri, öğrenciler, memurlar gibi farklı toplumsal muhalefet aktörlerine yönelik olarak kaybetme pratiğine başvurulduğu görülmektedir. Adnan Çelik, 90'larda zorla kaybetmenin sistematik bir devlet pratiğine dönüştüğünün altını çizmektedir (Çelik, 2015).

90'lı yıllar, bir yandan Kürt hareketinin politik eylemlerini görünür kıldığı, diğer yandan siyasal İslam'ın yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandığı ve koalisyonların iktidara gelmesi ile hükümet değişikliklerinin sıklıkla yaşandığı bir dönemi nitelemektedir (Kongar, 2000). 2 Temmuz 1993'te, toplumsal olaylar tarihimizde karanlık bir sayfa olarak yer alacak Madımak Olayları yaşanmıştır. Sivas'ta Madımak Otelinde Pir Sultan Abdal Şenlikleri için kentte bulunan 37 kişinin radikal dinci gruplar tarafından yakılarak katledilmesi dönemin infial yaratan önemli olayları arasında gösterilebilir (Tanör, Boratav ve Akşin, 2000). Öte yandan, laiklik karşıtı eylemler olarak okunabilecek Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Uğur Mumcu ve daha birçok aydının öldürülmesi ile gündeme gelen siyasi cinayetler toplumda umutsuzluğa ve karamsarlığa neden olmuştur. 3 Kasım 1996 yılında ise, Susurluk'ta Mercedes marka bir arabanın yaptığı kaza ile devletin içinde bulunduğu siyasi ve hukuki bunalım daha da görünür hale gelmiştir. Susurluk olayı, devlet yönetiminde yaşanan büyük aksaklıkların tartışılmaya başlanmasına sebep olmuştur (Kongar, 2000).

Bu farklı örneklerden anlaşılacağı üzere 90'lar, Türkiye'de özellikle insan hakları sorunlarının yoğun olarak konuşulmaya başlandığı; yaşam hakkı, ifade ve düşünce özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlükler başta olmak üzere birçok insan hakkı ihlalinin görünür bir şekilde yaşandığı bir tarihsel dönemi işaret etmektedir. Güneydoğu'da giderek artan huzursuzluk, kısa ömürlü koalisyonlar, İslamcı ve laik kesim arasında oluşan gerilim, siyasi ve toplumsal gerginliğin hızla tırmanmasına sebep olmuş; bu huzursuz ortam da yaşanan insan hakkı ihlalleri için zemin hazırlamıştır (Ahmad, 2006). Bu dönemde, insan hakları ihlallerinin en görünür olduğu yer ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmuştur.

Devlet şiddetinin uygulanmasını sağlayan temel araçlar olarak işkence, faili meçhul cinayetler, yargısız infazlar, göçe zorlama/yerinden etme, zorla kaybetme uygulamaları ön plana çıkmaktadır. 90'larda yaşanan şiddet olaylarına örnek olarak, İstanbul Gazi mahallesinde yaşanan toplumsal olaylar gösterilebilir. Diğer örnekler ise, gözaltında işkence ile öldürülen

gazeteci Metin Göktepe, suikast sonucu öldürülen Turan Dursun, Bahriye Üçok, Uğur Mumcu, Hüseyin Deniz, Yahya Orhan, Vedat Aydın'dır. (Çavdar, 2000).

Tüm bu olumsuz gelişmeler karşısında 90'lar, yaşanan kaotik ortamın içerisinde toplumsal muhalefetin sesini yükseltebildiği bir döneme karşılık gelmektedir. Örneğin, Susurluk olayına karşı kamuoyunda ışık söndürme eylemleri olarak da bilinen Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık eylemleri örgütlenmiştir. Yine, İzmir Bergama'da altın madeninin işletilmesine karşı gelişen Bergama köylülerin sivil itaatsizlik eylemleri, 90'lar açısından önem taşımaktadır (Sanlı, 2003). Cumartesi Anneleri Hareketi ise, 1990'larda kamuoyunda yoğun bir gündem oluşturan en önemli aktivizm dalgalarından biri olarak değerlendirilebilir.

90'lı yıllardaki 'devletin bekası' sorunsalının diğer hedefi ise irtica tehdididir. Bu çerçevede 28 Şubat sürecinde temel tartışma noktaları; Erbakan'ın Libya gezisi, geçirilmeye çalışılan 'Sansür Yasası', Refah Partisi'nin İran'la sıcak ilişkileri, Başbakanlık Konutunda tarikat şeyhlerine verilen iftar, Sincan ve Kudüs Gecesi, televizyon muhabiri Işın Gürel'e Sincan'da yapılan saldırı, türban ve Taksim'e camii tartışmaları, Sultanahmet Mitingi, Köstebek Skandalı olarak belirlenebilir. Konuya ilişkin Genelkurmayın tavrı ise Sincan'dan geçirilen tankların Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Çevik Bir tarafından "demokrasiye balans ayarı yaptık" (Akpınar, 2001) demiştir.

80'li yıllara damgasını vuran Özal politikalarının vesayet rejiminde yarattığı tahribat 90'lı yılların ikinci yarısında gerçekleşen 28 Şubat süreci ile kısmen onarılmıştır. Resmi ideolojiyle uyumlu olmayan siyasi aktör ve çevreler medya manipülasyonları ve mahkeme kararları ile tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Bu çabalar sonuç vermiş gibi de gözükmüştür. Ta ki 3 Kasım 2002 seçimlerine kadar. Bu seçimlerde sürpriz bir şekilde Ak Parti tek başına iktidara gelmiştir. Ak Parti, içinden doğduğu Milli Görüş çizgisinden önemli farklılıklar göstermektedir. Necmettin Erbakan'ın kurucusu ve lideri olduğu Milli Görüş Hareketi ekonomi alanında devlet güdümünde ağır sanayi hamlesi yapmayı hedefleyen içe kapanmacı bir ekonomi politikasını benimsiyor, özel mülkiyet ve serbest girişimciliğe dayalı piyasa ekonomisine soğuk bakıyordu. Milli Görüş, dış politika alanında emperyalizm ile özdeşleştirdiği Batı ile olan ilişkilerde mesafeli ve ufkunu Müslüman dünya ile sınırlandıran Üçüncü Dünyacı bir duruşa sahipti. Buna karşılık, Necmettin Erbakan'ın liderliğine muhalefet eden Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç gibi siyasetçiler tarafından kurulan Ak Parti, ekonomi alanında piyasa ekonomisini benimseyen, dış politikada da Batıyla işbirliğine önem veren bir çizgi takip etmiştir. Bu doğrultuda, Ak Parti AB ile olan ilişkilere özel bir önem atfetmiş ve özellikle demokratikleşme alanında iktidardaki ilk üç yıllık icraatlarıyla 2005 yılında tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasını sağlamıştır. Ak Parti'nin bu reformist kimliği onun liberal entelektüellerin desteğini kazanmasını sağlamıştır. Ak Parti bir yandan ekonomide popülizme kaçmadan piyasa ekonomisini kurumlarını çalıştırarak ekonomik başarıyı bir yandan da özellikle AB'ye erişim hedefi doğrultusunda yaptığı demokratikleşme hamleleriyle siyasi alanda başarıyı elde ederek 2007 seçimlerine oy tabanını genişleterek girdi. 2007 seçimlerinden de zaferle ayrılan Ak Parti'nin iktidardaki ikinci dönemi vesayet rejimi ile yüzleşme ile geçti. İlk beş yıllık iktidarında, vesayet rejimi karşısında yerini dış dünyanın da desteği ile sağlamlaştıran Ak Parti, 2007 yılından sonraki ikinci döneminde öncelikle vesayet rejiminin askeri ayağının sonrasında da yargı bürokrasisi içindeki ayağının üzerine gitti. Bu bağlamda, Ergenekon ve Balyoz Davaları vesayet rejiminin tasfiyesi için kritik kırılma noktalarını oluşturdular. Son

olarak 12 Eylül 2010 reformuyla vesayet rejiminin yargı bürokrasi içerisinde kurduğu kapalı devre sistem büyük oranda tasfiye edildi.

Şimdi denilebilir ki, özellikle 2007-2011 arasında Türkiye'de siyasi hoşgörüsüzlüğün kaynağı resmi ideolojinin bekasını sağlayan vesayet rejimi büyük oranda tasfiye edilmiştir. Bu noktadan sonra resmi ideolojinin hoşgörüsüzlük gösterdiği kesimlerin mağduriyetlerinin giderilmesi için ciddi bir engel kalmamıştır. Nitekim Ak Parti kendi tabanını da oluşturan dindar Sünni kesimlerin başörtüsü, üniversite sınavı katsayı problemi, imam hatip liseleri orta kısımlarının kapalı olması, vicdani kabullerinden dolayı ordudan uzaklaştırma gibi mağduriyetlerini gidermiştir. Ancak resmi ideolojinin hoşgörüsüzlüğüne uğramış olan diğer kesimlerden Kürtler, Aleviler, gayr-ı Müslimlerin mağduriyetleri halen orta yerde durmaktadır. Bu noktada, Kürtlerin sorunlarını giderme konusunda Barış/Çözüm Süreci adı altında cesur bir inisiyatifi Hükümet'in almış olduğunu belirtmeliyiz. Ancak, bu konuda henüz somut bir çözüm haritası ortaya konmamıştır. Yine Alevilerle ilgili zaman zaman ümit verici bazı sinyaller verse de Hükümet bu konuda da henüz somut adım atmamıştır. Gayr-ı Müslimlerin mağduriyetleri de büyük oranda devam etmektedir.

Hükümet'in özellikle 2011 genel seçimlerinden sonra çizdiği tablo liberal-muhafazakâr, reformist bir tablo olmaktan çok milliyetçi-muhafazakâr ve devletçi, statükocu bir tablo olmaya yüz tutmuştur. Hükümet ilk iki dönemde liberallerle ittifak yapmasını, demokratik dış dünyanın desteğini almasını sağlayan ve hem kendi seçmenlerinin hem de diğer vatandaşların özgürlük alanını genişleten politikalara devam etmek yerine, kendi dünya görüşünü ve iktidarını tahkim etmeye yönelik politikalara ağırlık verir olmuştur.

2011 genel seçimlerinden bu yana kamuoyunu meşgul eden konu başlıklarına şöyle bir baktığımızda kürtaj meselesi, faiz karşıtı söylem, başkanlık rejimi, alkol satışı sınırlamaları gibi meseleleri görmekteyiz. Bu başlıkların bireylerin özgürlük alanlarını genişletmekten çok kısıtlamaya hizmet eden başlıklar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin temel özgürlük meseleleri dururken Ak Parti iktidarının bu meselelere ağırlık vermesini, önceliği Türkiye'yi özgür bir ülke haline getirmekten çok siyasi yollarla kendi dünya görüşünü pekiştirmeye verdiğinin düşünülmesine yol açmaktadır. Nitekim, Ak Parti İstanbul İl Başkanı Aziz Babuşçu'nun yakın geçmişte verdiği bir demeçte "geçtiğimiz on yılda şartlar icabı liberallerle bir ittifak içerisindeydik. Bundan sonra herkes kendi yoluna gidecek. Gelecek dönem bir inşa dönemi olacaktır" mealindeki sözleri Ak Parti'nin hedef olarak kendisine Türkiye'yi dindar olan olmayan herkes için daha özgür bir yer haline getirmekten ziyade daha dindar bir yer haline getirmeyi seçtiğini düşündürtmektedir. Yine Başbakan Tayyip Erdoğan'ın "dindar nesiller yetiştireceğiz", "kafası kıyak gençlik istemiyoruz" türünden söylemleri belli bir yaşam tarzının devlet politikası haline getirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Tabii ki bu durum devletin tarafsızlığı ile çelişmektedir. Bu aynı zamanda özellikle daha seküler yaşam tarzlarına yönelik siyasi hoşgörünün sınırlarının daraltıldığı anlamına gelmektedir. Liberal bir perspektiften yaşam tarzlarını savunmak, desteklemek veya engellemek devletin işi olamaz. Yaşam tarzlarını savunmak, geliştirmek sivil toplumda bireylerin, onların gönüllülük temelinde kurduğu derneklerin, cemaatlerin işidir. Devletin temel görevi, farklı yaşam tarzları arasında barışçıl bir arada var olmanın ortamını sağlamak, bu farklı yaşam tarzlarını benimsemiş bireylerin başta vicdan özgürlükleri olmak üzere temel haklarını korumaktır.

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 günü gerçekleşen darbe girişimi ile birlikte ülkenin tümünde yönetsel düzeyde bir değişim meydana gelmiştir. Hükümet tarafından hayata geçirilen hukuki

düzenlemeler sonucunda, ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmelerin yanında, belediyeleri ilgilendiren bir gündem de doğmuştur. Devlet örgütlenmesi içinde yaşanan bu değişimin yerel yönetimlere de doğrudan yansımaları olmuştur.

15 Temmuz 2016 darbe kalkışması sonrasında şiddet sorununun yeni bir boyut kazanması, kamu düzenine yönelik tehditlerin daha da ağırlaşmasıyla Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üst normlarına dayanılarak 21 Temmuz 2016'da olağanüstü hal ilan edilmiş, Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile önemli düzenlemelerin yapıldığı yeni bir dönem başlamıştır.

Kamuoyunda "Belediyelere Kayyum Atanması" olarak bilinen düzenlemenin yasal dayanağı 1 Eylül 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Belediye Kanununun 45 ve 57. maddelerine ek yapılması ve ilgili Kanuna geçici bir madde (Geçici madde 9) eklenmesini öngören 15.08.2016 tarih ve 674 sayılı KHK'dır. KHK sonrasında Diyarbakır'ın Sur ve Silvan ilçe belediyelerine kayyum atanmasıyla başlayan uygulamanın İçişleri Bakanlığının 11 Eylül 2016'daki açıklamasıyla ikisi il belediyesi olmak üzere 28 belediyeye kayyum atanmasıyla genişlediği görülmektedir. Bu atamalar halk nezdinde tepkilerle karşılanmıştır. Milletin sandıkta gösterdiği iradesini yok hükmünde gören bu atamalar Türkiye'de demokrasiye olan güveni azaltırken, günümüzde de kayyum atamalarının bir tehdit unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak, görevden uzaklaştırılan bu kişilerin yerine gelecek kamu görevlilerinin tekrar seçimle belirlenmesinde zorunluluk vardır. Bu nedenle, vesayet makamlarının görevlerine son verilen seçilmiş yerel temsilcilerin yerine atama yapması yerel özerklik kavramının özü ile çelişmektedir.

Soyut kavramlar üzerinden yürüten tartışmalar neticesinde merkezin çevreye üstünlüğü ortadan kalkmış, kimlikleri ve toplum kesimleri arasındaki soyut farklılıkları kullanan çevre partileri güçlenmiştir. Siyasi eksenlerin değiştiği ve partilerin kendilerini tanımlamada güçlük çektiği bu istikrarsız dönem sonrasında sistemdeki mevcut partilerin ya da sisteme sonradan giren ve ya girecek olan partilerin yeniden kendilerini tanımlayarak yeni siyasi eksenleri oluşturmalarının da hayli zaman alacağı muhakkaktır.

Siyasetteki istikrarsızlığın en büyük tehlikesi, geciken yapısal reformların gerçekleştirilememesi ve periyodik aralıklarla toplumun karşısına çıkan ekonomik krizler ve her tartışmanın rejim krizi olarak toplumun karşısına çıkması/çıkarılması, toplumun siyasete ve siyasetçiye güvenini zedelemiştir. Bu zedelenme toplumun sorunlarını çözen veya çözmesi beklenen kurumların olmadığı inancıyla pekişince toplumsal bir travmaya dönüşme tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır. Bu aynı zamanda siyasi sisteme olan inancın zayıflaması demektir ki bu kaosun işaret fişeğidir.

Ülkede siyaset, yolsuzluk ve suiistimalin kurumsallaşmış yapısı olarak görülmekte, parlamenterler halkın temsilcisi olma vasfının gururunu yaşayamamaktadırlar. Sistemdeki sorunlara çözüm üretemeyen siyaset kurumu, sistemin günah keçisi durumundadır. (Mutlu, 2005) Son yirmi yılda, arada kısmi canlanma dönemleri olsa da kentli kitle krizlerle boğuşmaktan kurtulamadı. 1994-1998 krizlerinden sonra, 2000 Kasımı'ndaki mali ve 2001 Şubat ekonomik krizleri ortaya çıktı. IMF-Dünya Bankası programlarında ısrar edildikçe, ekonomi kötüye gitti, krizler birbirini izledi. Şubat'ta çan sesi daha sert ve sarsıcı oldu.

Modernleştirici, absorbe edici diğer bir deyişle "kentleştirici" gücünü kaybetmiştir. Kentlere gelen göçmenler kent içinde yaşamalarına rağmen kırsal kültürlerini de burada yaşatmaya ve

yeniden üretmeye özen göstermişlerdir. Bu göçmenler, kente kültüre karşı direnişlerinden dolayı kent içinde zaman zaman kültürel tezat yaşamaktadırlar. Bir yandan kentsel kültüre adapte olmaya çalışırlarken, diğer taraftan da ait oldukları kültürü kent şartları içinde de sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu da kent içinde bir kentli köylü çatışmasının yaşanmasına sebep olmakta ve bütünleşmemiş bir toplumsal yapıyı oluşturmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'deki çıkar gruplarının yalnız kendilerini "ulusal çıkar" olarak görmeleri nedeniyle, çatışan çıkarların bağdaştırılmasını gerektiren çağdaş anlamda demokratik bir rejimin tesisi de güçleşmiştir. Siyasal partiler toplumdaki farklı çıkarları temsil eden örgütler olmak yerine düşünceleri temsil eden örgütler olmuşlardır. Bu yüzden siyasal arenada farklı çıkarların çatışması değil, düşüncelerin çatışması görülmüştür. Tahmin edilebileceği gibi düşüncelerin bağdaştırılması, çıkarların bağdaştırılmasından çok daha güç bir iştir. Türk siyasal kültüründe demokrasiden beklenen, ülke yararına en iyiyi bulmak olunca, partilerarası uzlaşma sağlanması son derece güç bir iş haline gelmiştir. Demokrasinin temelinde çıkarların bağdaştırılması yattığı halde Türkiye'de "çıkar grubu" kavramı da küçültücü anlamda kullanılmıştır. Her parti memleketi kurtarmaya çalışmak amacını gütmüştür. Halk bazında dahi kahvehanelerde ve aile toplantılarında "bu memleketin hali ne olacak" sorusu ile sohbetler başlar olmuştur. Bu durum sonucu olarak, Türkiye'de demokrasi seçkinlerin kendi aralarında yaptıkları kavgaya dönüşmüştür. Bir tarafta seçkinler yahut seçkin grupları vardır. Bu kişiler memleket için neyin en iyi olduğuna karar verirler. Öbür tarafta da bireyler vardır ki, bunlara halk denir. Türk siyasal sisteminin merkezi yapısında bu özellikler birleşince, seçkinler en iyinin ne olduğuna karar verecekler, sonra halka bunu anlatacaklardır. Halk da memleket yararına en iyinin ne olduğunu öğrenip, bu en iyiyi kendilerine söyleyenlere oy vereceklerdir. Vermezler ise halkı eğitmek gerekecektir. Bu yüzden Türkiye' de demokrasinin son tahlilde bir eğitim sorunu olduğu ileri sürülmüştür.

Siyasi hedef, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin var olduğu Türkiye'de, çağdaş uygarlık hedeflerine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesini, demokratik sivil toplum ve hukuk devleti anlayışının yerleşmesini sağlamak olmalıdır. Ekonomik hedef ise, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısını yerleştirerek, Türk sanayinin ve hizmet kesiminin rekabet gücünü arttırarak, uluslararası ekonomik sisteme entegre olmasını, burada belirgin ve kalıcı bir yer edinmesini sağlamaktır. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için, bir yandan siyasal partilerin faaliyetlerinde daha özgür olmalarını, daha geniş biçimde teşkilatlanmalarını sağlayacak düzenlemeler üzerinde durulurken, bir yandan da, parti merkezlerinin teşkilatlar üzerindeki mutlak hakimiyetini, aday belirleme konusundaki yetkilerini sınırlayacak önlemler düşünülmelidir. Çünkü, siyasal partilerin kuruluş, işleyiş ve teşkilatlanma biçimleri, Türkiye'deki siyasal sistemi belirleyen temel etkenlerden biri durumundadır. Kuşkusuz alınacak önlemler, partilerimizin daha etkin ve demokratik bir yapıya kavuşmalarını kendi başlarına sağlayamazlar. Sonuçta bu, bir siyasal kültür ve zihniyet meselesidir. Ama parti faaliyetlerini kısıtlayıcı özellikler taşıyan bugünkü yapıda köklü bir değişim mutlaka gerçekleştirilmelidir. Bu değişim, siyasal tıkanıklığı aşma tartışmaları yapılırken, bu tıkanıklığı aşmaya girişen partilerin ortak iradesiyle sağlanmalıdır. İşte o zaman, siyaset alanında zihniyet değişikliğinin başlaması için büyük bir adım atılmış olacak ve bu adım

Türkiye'de siyaset kültürünün gelecekteki gelişimi için önemli bir referans noktası oluşturacaktır.

KAYNAKLAR

Ağaoğulları, M. A. (1994). Kent Devletinden İmparatorluğa, Ankara: İmge Yayınları.

Ahmad, F. (2006). Bir Kimlik Peşinde Türkiye. (S. C. Karadeli, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akpınar , H. , (2001) , 28 Şubat , Postmodern Darbenin Öyküsü , Ankara : Ümit Yayıncılık

Alkan Mehmet Ö. (1998), “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi” Görüş Dergisi, No. 39, İstanbul, Tüsiad Yayınları.

Altıntaş H. (2003), “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, No. 5, s. 10.

Bayhan V. (2002), “Demokrasi Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj Ve Nepotizm” Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.26 No: 1, s.7.

Bloch, M. (1993). Feodal Toplum, (Çev., Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.

Bostancı, N. (1997). “Sivil Toplum, Devlet ve Türkiye”, Yeni Türkiye -Sivil Toplum Özel Sayısı- Kasım - Aralık 1997.

Bölügiray , N. , (2000) , 28 Şubat Süreci , İstanbul : Tekin Yayınevi

Cevizoğlu , H. , (1998) , 28 Şubat / Bir Hükümet Nasıl Devrildi ? , İstanbul : Beyaz Yayınları

Çaha, Ö. (1997). “1980 Sonrası Türkiye’sinde Sivil Toplum Arayışları”, Yeni Türkiye -Sivil Toplum Özel Sayısı- Kasım - Aralık 1997, S.18.

Çavdar, T. (2000). Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1950-1995. Ankara: İmge Yayınevi.

Çelebi E. (2001), “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923–2000)” Doğuş Üniversitesi Dergisi, İstanbul, C.2, No.3.

Çelik, A. G. (2015). Savaş ve Bellek: Doksanların Zorla Kaybetme Fenomeni Olarak Beyaz Toros. *Toplum ve Kuram*, 10, 41-58.

Diamond, L. (1994). “ Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation”, Journal Of Democracy, July 1994, V.5, No:3.

Eroğul C. (1990), “Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945–1971”, Geçiş Süresince Türkiye, (der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları.

Fincancı, Y. (1991). “Sivil Toplum -Asgari Devlet- Sivil Devlet” Sivil Toplum, TÜSES. İstanbul.

Görmez K. (1999), “Türkiye’de Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür” Gazi Üniversitesi I.I.B.F. Dergisi, No:1, s. 15

Hirst, P. Q. (1996). “Democracy and Civil Society”, Reinventing Democracy, (Der. Paul Q. Hirst -Sunil Khilmani), Blackwell, Oxford.

Karakoç, S.(1988). “Siyasi Bir Portre: Turgut Özal III”, Diriliş Dergisi, 8 Ağustos 1988, S.3.

Karpat, K.H. (1996). Türk Demokrasi Tarihi - Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul: AFA Yayınları.

Karpat K. (2003), Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme, İstanbul, İmge Yayınları.

Keleş R. (1997), Kentleşme Politikaları İmge Yay. 3. bas.

Keleş R. (1994), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

Kışlalı, A. T. (2003), Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Siyasal Uzlaşma, 6. bs. İstanbul, İmge Yayınları.

Kongar, E. (2000). 21. Yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Köker, L. (2000). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1992). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu A. (2005), "Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi Ve Özgün Model Arayışları", İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.

Öğün, S. S.(2004). Türk Politik Kültürü, İstanbul: Alfa Yayınları.

Popper, K. R. (1989). "Demokrasi Teorisine Dair", İlim ve Sanat, (Çev: Ü. Özdağ), Ocak-Şubat S.23.

Rousseau, J.J. (1992). İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (Çev., R. Nuri İleri), İstanbul: Say Yayınları.

Sander, O.(1992). Siyasi Tarih -İlkçağlardan 1918'e-, Ankara: İmge Yayınları.

Sanlı, L. (2003). Toplumsal Hareketler Konuşuyor. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Sartori, G. (1996). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev., T. Karamustafaoğlu-M.Turhan.), Ankara: Yetkin Yayınları.

Sunar, İ. (1999). "Sivil Toplum ve İslamiyet", Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, (Ed: Elisabeth Özdalga-Sune Persson), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Saybaşılı, K. (1995). "Münevver, Entelektüel, Aydın", Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tanör, B.,Boratav, K. ve Akşin, S. (2000). Türkiye Tarihi 5. Bugünkü Türkiye 1980-1995. İstanbul: Cem Yayınları.

Tunaya, T.Z. (1999), Batılılaşma Hareketleri II, İstanbul: Yenigün Yayınları.

Yayla, A. (1993). Liberal Bakışlar, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yerasimos S. (1977), Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Çeviren: Babür Kuzucu C.II, İstanbul, Belge Yayınları.

Yılmaz, A. (2000). Modern Demokrasi -Gelişimi ve Sorunları-, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.